

Hart van Brabant: Regio van social innovation

Ruimtelijke structuurschets Hart van Brabant

' Met elkaar naar slimmer en beter'

Hart van Brabant: Regio van social innovation
Ruimtelijke structuurschets visie Hart van Brabant
'Met elkaar naar slimmer en beter'

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord

Samenvatting

1. Inleiding
2. Karakterisering regio Hart van Brabant
3. Welke ontwikkelingen komen op ons af
4. 'Hart van Brabant, regio van social innovation'
5. Ruimtelijke ambities en randvoorwaarden
6. Ruimtelijk programma op kaart
7. Uitvoeringsprogramma Hart van Brabant
8. Vervolg

Bijlagen

1. Een aanzet voor regionale projecten
2. Atlas Hart van Brabant (eerste versie)
3. (Ambitie)kaarten per sector

Colofon:

Regionaal Overleg Midden-Brabant
Eindredactie: Gemeente Tilburg
November 2010

Voorwoord

Voor een duurzame economische en ruimtelijke ontwikkeling van Hart van Brabant is een goede regionale samenwerking randvoorwaardelijk. Immers de kwaliteit van wonen, werken en recreëren, van natuur, landschap, cultuurhistorie en infrastructuur wordt niet bepaald door de grenzen van afzonderlijke gemeenten.

En, zoals het Planbureau voor de Leefomgeving aangeeft in haar publicatie 'Staat van de ruimte 2010', ligt 'de toekomst van de stad in de regio'. Een sterke stad kan niet zonder een sterke regio en omgekeerd.

De bestuurders van de acht ROM-gemeenten (Regionaal Overleg Midden-Brabant) hebben de intentie uitgesproken om gezamenlijk te werken aan de koers die wordt gevaren om in de toekomst als regio Hart van Brabant een sterke positie in te kunnen nemen in externe (stedelijke) netwerken zoals Brabantstad en Noordwest-Europa. Op basis van de eigen kracht, sterktes en identiteit van deze regio willen wij met deze visie het profiel van Hart van Brabant als 'regio van social innovation' versterken.

In november 2009 heeft het ROM-overleg besloten om gezamenlijk tot een regionale ruimtelijke structuurschets te komen. In maart 2010 heeft de regio een Strategische agenda Hart van Brabant (de Ideale Connectie) vastgesteld. Deze agenda vormt de basis voor deze regionale ruimtelijke structuurschets.

Het document dat voor u ligt, is het basisdocument voor de ruimtelijke structuurschets Hart van Brabant. Dit basisdocument bestaat uit:

- Een aanzet voor de visie Hart van Brabant met (ambitie-)kaarten voor verschillende sectoren voor de jaren 2010, 2020 en 2030;
- Atlas Hart van Brabant.

Dit basisdocument is een discussiestuk of misschien nog beter gezegd een 'eerste bod' van de acht ROM-gemeenten aan andere partners in onze regio. Het is een dynamisch werkdocument dat zowel inhoudelijk als tekstueel verder uitgewerkt, ingevuld en afgestemd zal worden.

Dit willen wij graag doen met onze partners, zoals andere overheden, waterschappen en natuurorganisaties, kennisinstituten en onderwijs, het bedrijfsleven/ ondernemers, het samenwerkingsverband de Ideale Connectie en andere (branche) organisaties.

Het doel is om rond de zomer van 2011 een gezamenlijke en aansprekende visie op Hart van Brabant tot 2030 vast te stellen. Bij de visie horen dan ook:

- een ambitiekaart 2030 met de totale ruimtelijk-economische ambitie van de regio;
- een uitvoeringsprogramma met de belangrijkste regionale projecten en de rollen en verantwoordelijkheden van de verschillende partners in de regio om dit programma te realiseren.

Namens de acht gemeenten van de regio Hart van Brabant,

J.A.M. Verhoeven

Portefeuillehouder ROV van het ROM

Samenvatting

Hart van Brabant anno 2010

In het centrale deel van Brabant, de regio Hart van Brabant is het goed toeven. De regio bestaat uit acht gemeenten en telt ongeveer 400.000 inwoners.

De regio heeft aantrekkelijke dorpen en een tweetal grotere stedelijke concentraties, te weten Tilburg (ruim 200.000 inwoners) en Waalwijk (circa 45.000 inwoners). Op het gebied van wonen levert de regio een breed palet aan mogelijkheden: van zeer landelijk wonen op het platteland tot hoogstedelijk wonen in Tilburg en alles wat daar tussen in zit. Ook biedt de regio een woningaanbod dat te typeren is als 'van éénvoudig en relatief goedkoop tot zeer luxe en duur'.

Op het medisch gebied heeft de regio twee goede ziekenhuizen en een aantal specialistische topinstituten, zoals het Verbeeteninstituut met een bovenregionale functie.

In de gehele regio wordt basis en voortgezet onderwijs geboden. In Tilburg is het mogelijk om hoger onderwijs te volgen: Fontys, Avans Hogescholen (HBO) en de Universiteit van Tilburg (WO). Deze kennisinstituten leiden studenten op in vooral alfa- en gammawetenschappen en de creatieve en culturele sector, zoals dans en muziek. En dat alles op zeer hoog niveau.

De regio verdient haar brood op een veelzijdige manier. De publieke dienstensector (zorg, overheid, onderwijs), handel en horeca, de zakelijke diensten en de industrie vertegenwoordigen de grootste werkgelegenheid. Hoewel de landbouw geen groot aandeel in de werkgelegenheid van deze regio heeft, beslaat het landbouwareaal wel een substantieel deel van het grondoppervlak van de regio. Ondernemerszin is groot en de werkmentaliteit is gericht op 'denken en vervolgens doen'. Er is een uitgebreid netwerk van MKB-bedrijven en de sociale netwerken zijn groot. Speciale aandacht verdienen de sectoren logistiek en maintenance (onderhoud), zorgeconomie, kenniseconomie en toerisme en recreatie. Deze sectoren zijn kansrijk voor de economische doorontwikkeling van deze regio in de toekomst.

De regio heeft een grote aantrekkingskracht op toeristen. De regio heeft historische dorpen, een grote stad met veel cultuur en centrumvoorzieningen, prachtige natuur en internationaal vermaarde attractieparken (de Efteling en het safaripark de Beekse Bergen). Hoewel geen toeristische bestemming is ook de meubelboulevard in Waalwijk een belangrijke trekker voor bezoekers.

Recreëren in het groen kan dichtbij huis, zoals wandelen en fietsen in een gevarieerde omgeving. In een aantal gevallen heeft die omgeving een speciale status van Nationaal landschap, Nationaal park of Natura 2000-gebied. De natuur in deze gebieden wordt intensief beschermd. Ook op andere plekken is er ruimte om de natuur te versterken, soms in combinatie met ruimte voor ontwikkeling.

Van onschatbare waarde voor een gebied is een goed werkend infrastructureel systeem. De regio Hart van Brabant wordt ontsloten door twee oost-west georiënteerde snelwegen: de A58 en de A59. Verder zijn van belang de N261 tussen Waalwijk en Tilburg en de N65 van Tilburg naar 's-Hertogenbosch. Oost – West is er verder de Maas, het Wilhelminakanaal (beide voor recreatie- en beroepsvaart) en het spoor (voor personen- en goederenvervoer) richting Breda, Eindhoven en 's-Hertogenbosch.

De regio heeft een aantrekkelijk woon,- werk- en leefklimaat en deze combinatie biedt de regio een excellent verblijfsklimaat. De regio wil dit hoogstaande niveau op diverse fronten vasthouden. Tegelijkertijd komen diverse ruimtelijk-economische vraagstukken op ons af die om visie vragen richting 2030. Want, van mondiaal tot regionaal niveau komen op allerlei gebieden ontwikkelingen op ons af, die ons dwingen om onze regionale krachten te bundelen.

Vraagstukken van de toekomst

We zien een aantal ontwikkelingen op de regio Hart van Brabant afkomen, waar we met een gezamenlijke visie met een duidelijke richting en ambitie op in willen spelen. Enkele ontwikkelingen zijn:

- Langzamerhand neemt de groei van de bevolking van de regio af en het aandeel ouderen neemt flink toe in de gehele regio. Ontgroening en vergrijzing, in combinatie met een groei van de bevolking in de stad Tilburg tot 2040, stellen ons voor nieuwe vraagstukken op het gebied van o.a. wonen, leefbaarheid en economische ontwikkeling.
- Er komen meer kleine huishoudens, het totale aantal huishoudens neemt toe en ouderen blijven langer zelfstandig wonen. Dit vraagt passende huisvesting in een nieuwe context.

- Er zijn veel verschillende en steeds wijzigende, moeilijk grijpbare leefstijlen met specifieke wensen en benodigde voorzieningen (wonen, werken, (ICT-) voorzieningen, vervoer etc.).
- Grenzen in tijd en ruimte worden steeds vager. Met de laptop werken op de Regte Heide is mogelijk, net als thuis hoger onderwijs volgen. Mobiliteit, ICT en leven in een 24-uurseconomie stellen andere eisen aan het gebruik van de ruimte.
- We leven in een netwerksamenleving, waarvan nu nog moeilijk in te schatten is welke gevolgen dit de komende jaren zal hebben. Naast virtueel contact waarbij de hele wereld binnen handbereik ligt, zal de wens om elkaar te ontmoeten blijven bestaan. De (openbare) ruimte zal meer een ontmoetingsplek worden en dit vraagt om een andere inrichting.
- De eisen die de samenleving aan de omgeving stelt, worden steeds hoger. Dit geldt bijvoorbeeld op het gebied van energie, duurzaamheid, hinder of ecologie. Veranderingen in onze energievoorziening, een duurzame voedselketen of bewustwording van de ecologische waarden vragen ook ruimtelijk en economisch om nieuwe inzichten en oplossingen.
- Delen van de traditionele 'maakindustrie' vertrekt uit West-Europa. Hart van Brabant is van nature sterk verbonden geweest met deze industrie en blijft hiermee ook verbonden. Het levert ook nog steeds veel werkgelegenheid. Daarnaast zijn in opkomst de kenniseconomie en waardetoevoeging door slimme combinaties en innovatie van producten en (organisatie) van processen.
- Wat steeds in de regio aanwezig is geweest als 'vervolgstap' van de maakindustrie is de daaraan gekoppelde handel. Ondanks het deels wegtrekken van de maakindustrie, blijft de handelsgeest in onze regio sterk aanwezig.
- Klimaatverandering leidt er onder meer toe dat we meer rekening moeten houden met veranderingen in de waterhuishouding, zowel in bebouwd gebied als in het landelijke gebied. Dit is niet alleen een technische opgave, zoals afkoppeling van riolering, maar in toenemende mate zal 'ruimte voor water' een rol gaan spelen bij vele visies en plannen.
- Kennis is een belangrijke onderlegger voor economische groei van de regio. Productintegratie op basis van alfa, bèta en gammakennis is nodig. Het toepassen van de in de regio ontwikkelde kennis en vermarkten van kennis vragen een omslag in het denken en een betere regionale inbedding.
- Op het gebied van recreatie en toerisme zijn ontwikkelingen te zien van meer aandacht voor 'wellness en beleving', 'dichtbij huis, maar ook onafhankelijk van plaats en tijd'.
- De landbouw is al jaren aan veranderingen onderhevig: schaalvergroting en intensieve vormen van landbouw. Nu zien we dat de grenzen van de intensieve landbouw worden bereikt en dat de landbouw – naast de productie voor de wereldmarkt – ook op zoek is naar de verbinding met de directe omgeving. Vormen van verbrede landbouw zetten door en biologische teelt en streekproducten zijn in opkomst. Slow food is een ontwikkeling die in de huidige dynamiek en tijdsgeest een vaste plek heeft verworven.

Visie Hart van Brabant 2030

De ontwikkelingen en de vraagstukken overziend, wordt het belangrijker dan voorheen om flexibel te kunnen inspringen op de regionale dynamiek op allerlei terreinen. Of het nu gaat over het bouwen van woningen, nieuwe werklocaties of het aanbieden van een toeristische product; we moeten rekening houden met veranderingen in wensen en gedrag van mensen.

Tegelijkertijd staan duurzaamheid, energie en klimaat hoog op de agenda. Dat wat we maken of organiseren moet kwalitatief goed en langjarig verantwoord zijn. Met de beschikbare ruimte wordt verantwoord omgegaan. Aanspraken op ruimte in het buitengebied moeten goed doordacht en onderbouwd zijn.

De vraag die opdoemt is wel 'hoe houden we deze ontwikkelingen en oplossingsrichtingen betaalbaar?' De vele eisen die gesteld worden aan de ruimtelijke ordening kosten vooral veel geld. De komende jaren zal gezocht moeten worden naar nieuwe financieringsarrangementen. Dit vraagt inzet van meerdere partijen, zowel publiek als privaat en om 'slimme arrangementen' door ontwikkelingen aan elkaar te verknopen.

Meer in het algemeen gaat het om de vraag hoe de regio Hart van Brabant ook in de toekomst haar economie goed draaiende kan houden om een hoog welvaartsniveau in de regio te kunnen blijven garanderen.

De te verwachten ontwikkelingen en uitdagingen waar we ons voor gesteld zien, leiden er toe dat partners meer met elkaar moeten gaan samenwerken. En dan niet alleen tussen de overheden, zoals de Hart van Brabant-gemeenten, maar juist ook met andere partijen en coalities, zoals de kennis- en

onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven. Hoe kunnen krachten en kennis van verschillende partijen worden gebundeld waardoor meerwaarde ontstaat en zicht is op een nieuw handelingsperspectief. Luisteren naar en leren van elkaar. Elkaar dingen gunnen en elkaar versterken. Dat is wat de regio met 'Social Innovation' wil oppakken.

Regio van 'social innovation'

De visie van de regio is ingegeven vanuit een economische kracht op basis van kennisontwikkeling en een nieuwe manier van organisatie en het leggen van verbindingen ('social innovation') dat zich in een aantal knooppunten in de regio manifesteert en tot ontwikkeling komt (bijv. Spoorzone Tilburg, Gebiedsontwikkeling Oostelijke Langstraat en het KVL terrein in Oisterwijk) en een kralennetwerk van onderdelen van de Leisureboulevard in de regio die het toeristisch/ recreatieve aspect van de regio krachtig in beeld brengt. Dit alles komt het beste tot ontwikkeling in verbinding met de mooie onderligger die Hart van Brabant rijk is (kwalitatief hoogwaardig groen-blauwe netwerk) en de multimodale infrastructuur (weg, water, spoor). In de regio doen zich kansen voor om slim te schakelen tussen de verschillende modaliteiten voor goederen- en personenvervoer. Duurzame verstedelijking is een belangrijk uitgangspunt (balans people, planet, profit).

In de Strategische Agenda Hart van Brabant heeft de regio in maart 2010 vijf speerpunten gekozen. De vijf speerpunten zijn:

1. positionering van Hart van Brabant als '*Hart van Brabant: regio van social innovation*'
2. vormgeven 'open source kennis- en ontwikkelplatform' (op grensvlak denken en doen)
3. het handhaven en verder ontwikkelen van een excellent verblijfsklimaat (groen, infra, stad-land, sociaal, cultureel)
4. de realisatie van een topinstituut voor Social Innovation
5. het aangaan van nieuwe bestuurlijke arrangementen (collaborative regional governance).

Op het ruimtelijk-economisch vlak wordt het derde agendapunt in deze visie verder uitgewerkt.

Ruimtelijke ambities en randvoorwaarden

De regio Hart van Brabant heeft anno 2010 ruimtelijk gezien een aantrekkelijke uitgangssituatie. Er zijn meerdere lopende plannen (gemeentelijk en (boven-)regionaal) om deze uitgangssituatie verder te versterken en ontwikkelen. Om de balans tussen people, planet en profit ook voor de toekomst duurzaam te kunnen laten groeien in de regio Hart van Brabant, staan we voor een aantal grote uitdagingen en belangrijke vraagstukken. De energiecrisis vraagt om oplossingen die ruimtelijk enorme impact hebben, maar ook kansen bieden (zelfvoorzienend systeem) (zonnecollectoren, windenergie, WKO, biomassa), oprichting regionaal energiebedrijf, koppeling met inrichting van regionale (landschaps-/water) parken). Vragen die ons bezighouden zijn ook of we in staat zullen zijn om te investeren in het waardevolle landschap, wetende dat de (publieke) middelen beperkt zullen zijn. Welke gevolgen heeft dit in relatie tot de stedelijke footprint in de regio en het belang van de waardevolle natuur in rustige omgeving als tegenhanger van de stedelijke dynamiek? Kan het fijnmazige mozaïek van onze regio in de toekomst in stand gehouden worden en van hoge kwaliteit?

Op sociaal vlak liggen er grote opgaven met betrekking tot een evenwichtige bevolkingsopbouw (groeï- versus krimpgebieden, sociale samenhang), leefbaarheid van stad én platteland, integratie en veiligheid.

Vanuit economisch oogpunt zal de regio een diverse structuur moeten hebben waarin innovatieve en kennisintensieve bedrijvigheid naast het bestaande palet van bedrijvigheid een centrale rol speelt om voldoende toegevoegde economische waarde te kunnen genereren. De huidige economische structuur is erg gericht op de publieke sector (overheid, zorg, onderwijs) (verzorgend), maar zal juist een versterking nodig hebben vanuit de private sectoren (stuwende werkgelegenheid, kennis en innovatie centraal) waar samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderwijsinstellingen van groot belang is. Naast de traditionele functionele bedrijventerreinen ontstaat ook behoefte aan nieuwe werklocaties die een andere ruimtelijke setting vragen. Herstructurering en kwalitatieve verbetering vragen onze aandacht. Een uitstekende bereikbaarheid op knooppunten is randvoorwaarde voor het optimaal functioneren van onze regionale economie (weg, water, spoor). Aandachtspunt vormt een goede verankering van de (bestuurlijke) netwerken in de regio. Met de Strategische agenda is hier een stevig fundament voor gelegd.

Bezien vanuit de hiervoor beschreven ontwikkelingen, de geschetste vraagstukken in de komende jaren en de Strategische agenda van de regio is een bijstelling in onze aandacht, inspanningen én investeringen in de regio gewenst. Zo zal de nadruk in ons handelen meer komen te liggen op de kernwoorden kwaliteit, duurzaam, (balans tussen people, planet, profit¹) slim (kennis en innovatie) en samen (samenwerking in netwerken, tussen stad en land, tussen dorpen en steden, en tussen overheid-onderwijs-ondernemers). Dit handelen zal plaats moeten vinden op basis van een sterke eigen identiteit, kennisdeling, nieuwe verbindingen en de betaalbaarheid om benodigde transitie te realiseren. Nieuwe arrangementen (inhoudelijk, bestuurlijk, financieel) zijn noodzakelijk.

Een vertaling van de centrale ambitie naar ruimtelijk-economisch perspectief is:
Het creëren van een goed en prettig woon-, werk- en leefklimaat ('excellent verblijfsklimaat') in balans met een duurzame ontwikkeling van de regio (people, planet, profit).

Deze centrale ambitie is verder uitgewerkt in een aantal ruimtelijk-economische ambities en randvoorwaarden:

- verstedelijking
- landschapsontwikkeling
- recreatie en toerisme
- bereikbaarheid: efficiënt en robuust verkeer- en vervoersysteem
- positionering in externe netwerken
- samen én met behoud van een eigen identiteit

P.M. Samenvatting uitbreiden met de uitwerking van de ambities en de ambitiekaarten. Dit gebeurt in de versie die op 18 november wordt aangeboden aan het ROM Hart van Brabant.

Dit basisdocument voor de ruimtelijke structuurschets van de regio Hart van Brabant willen wij nu als een 'eerste bod' voorleggen aan andere overheden, ondernemers (bedrijfsleven), onderwijs en andere organisaties. Het doel is om samen de visie verder aan te scherpen en een breed draagvlak te organiseren om zo tot een gezamenlijke visie voor de lange termijn met een uitvoeringsprogramma voor de korte termijn te komen.

De verwachting is dat de visie rond de zomer in 2011 door de gemeenteraden van de verschillende Hart van Brabant gemeenten kan worden vastgesteld.

---

¹ Elke ingreep in een bestaand evenwicht tussen de drie P's zal (gelijktijdig) gepaard moeten gaan met een verbetering van beide andere P's.

1. Inleiding

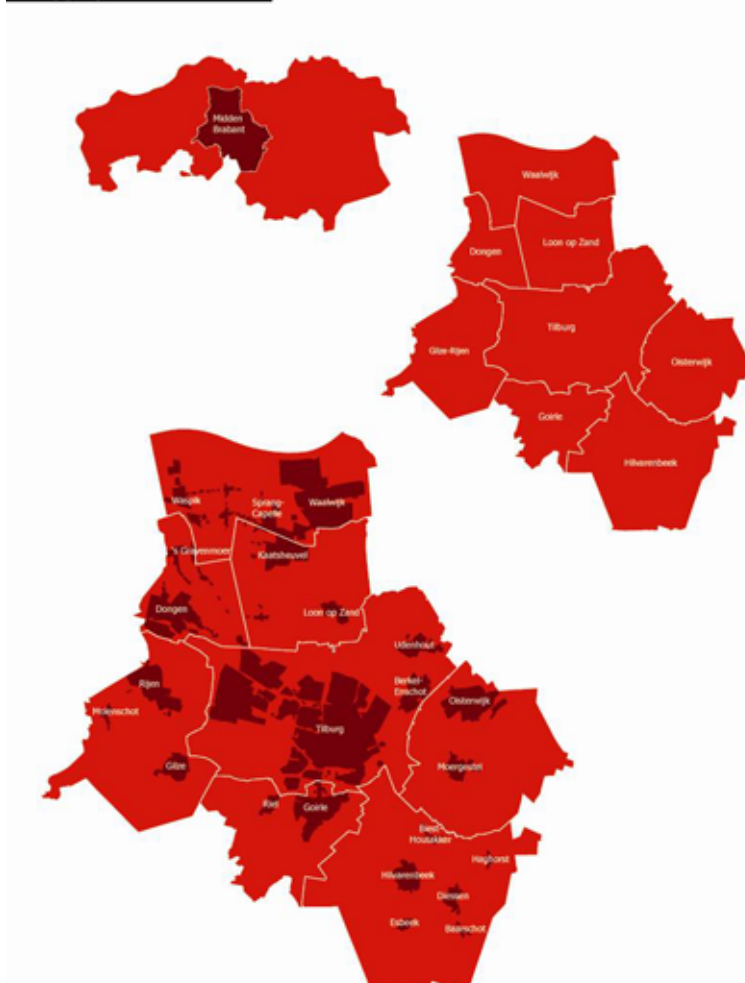
Regio Hart van Brabant: een vitale regio

De regio Hart van Brabant ligt centraal in de provincie Noord-Brabant en binnen het stedelijk netwerk BrabantStad. Hart van Brabant bestaat uit een achttal gemeenten in Hart van Brabant: Dongen, Gilze en Rijen, Goirle, Hilvarenbeek, Loon op Zand, Oisterwijk, Tilburg en Waalwijk.

De regio Hart van Brabant is economisch gezien een vitale regio. De regio kent een diversiteit aan economische activiteiten, sterke sectoren en economische clusters. De diversiteit in de economische structuur is tevens de kracht van de regio, zoals ook duidelijk is geworden in de afgelopen jaren. Ondanks de wereldwijde economische crisis, die helaas niet aan Hart van Brabant voorbij is gegaan, heeft deze regio tot nu toe relatief goed de klappen van de crisis kunnen opvangen. De werkloosheid is flink gestegen, maar in vergelijking met de andere Brabantse regio's en landelijk gezien, scoort deze regio relatief goed en is het werkloosheidspercentage het laagste van de Brabantse regio's. Ook de groei van de werkgelegenheid in de regio, een stabilisatie van de jeugdwerkloosheid en een minder hoge dan verwachte ontwikkeling van bijvoorbeeld de bijstandsuitkeringen laten zien dat de regio veerkrachtig is en de economische diversiteit de weerbaarheid van de Hart van Brabantse economie ten goede komt (is gekomen). De uitdaging is dan ook om vanuit deze relatief goede uitgangspositie een duurzame economische en ruimtelijke koers voor de toekomst verder uit te stippelen.

Dat is het onderwerp van dit document. Bij dit document, waarin de visie met woorden is beschreven, horen de Atlas van Hart van Brabant, Ambitiekaarten Hart van Brabant en een Uitvoeringsprogramma Hart van Brabant.

Ligging Midden Brabant

Visie (basisdocument)

Deze ruimtelijke structuurschets geeft richting aan de lange termijn agenda van de regio; een stip aan de horizon in 2030. Deze wat meer algemene stip aan de horizon is vertaald in een aantal ruimtelijk-economische ambities. Tot nu toe heeft de focus vooral op het ruimtelijk vlak gelegen. De economische ambities zullen eveneens - samen met de verschillende partners in de regio - worden geformuleerd in het vervolgtraject. In dit basisdocument is op ruimtelijk-economisch gebied informatie verzameld, een aanzet gedaan voor de ruimtelijke structuurschets op onze regio. Ook is in beeld gebracht welke ruimtelijke ambities voor de kortere en langere termijn van toepassing kunnen zijn op onze regio.

Ambitiekaarten Hart van Brabant

De ruimtelijke ambities die de gemeenten hebben, zijn per sector (water, natuur en landschap, infrastructuur, wonen en werken, recreatie en toerisme en landbouw) afzonderlijk in kaart gebracht. Het gaat dan om kaarten waarop de huidige situatie is weergegeven (2010), de plannen tot 2020 en de ambitie die de regio voor de langere termijn (tot 2030) heeft.

Door de ambities van de verschillende sectoren met elkaar te verbinden ontstaat een integrale ambitiekaart Hart van Brabant voor de jaren 2020 en 2030. De ROM-gemeenten nodigen de 'externe partijen' in de regio van harte uit om deze ambitiekaart gezamenlijk op te stellen en vervolgens uit te voeren.

Uitvoeringsprogramma Hart van Brabant

Een vervolg op de visie is het uitvoeringsprogramma voor de regio Hart van Brabant. Hiervoor kunnen de acht gemeenten slechts een eerste voorstel doen. Voor de uitvoering zijn de gemeenten in hoge mate afhankelijk van 'derden'. Partnership is dus essentieel voor een succesvolle uitvoering en realisatie.

De ontwikkelingen die van nationaal en regionaal belang zijn, krijgen een plek op de regionale agenda. Lokale ontwikkelingen ondersteunen de ambities van de regio, maar blijven een verantwoordelijkheid van de afzonderlijke gemeenten. Indien de kritische massa van de ontwikkelingen een gemeente ontstijgt, kan dat ook van wezenlijke betekenis zijn voor de regio in zijn geheel. Bij het opstellen van het uitvoeringsprogramma worden de Gebiedsagenda Brabant (zie kader 1) en de 'Agenda van Brabant' van de provincie Noord-Brabant als inspiratiebron gebruikt.

Atlas Hart van Brabant

Een uitgebreide typering van de regio Hart van Brabant is te vinden in de 'Atlas Hart van Brabant'. In deze atlas is informatie (facts & figures) te vinden over de ligging en geografie, demografische ontwikkelingen, economie, onderwijs, werken en wonen, infrastructuur en vervoer, recreatie en cultuurvoorzieningen van de acht Hart van Brabant gemeenten. Aangevuld met korte omschrijvingen en foto's van de acht gemeenten laat de Atlas u kennismaken met de diversiteit en de unieke karaktereigenschappen van deze regio. De atlas gebruiken we tevens als inspiratiebron voor de visie en ambities van de regio. De Atlas is nog volop in bewerking. De delen die reeds gereed zijn, zijn bij dit basisdocument gevoegd.

Samenwerking tussen partijen

Zoals eerder aangegeven, zijn andere partners in de regio (onderwijsinstellingen, ondernemers, andere overheden, waterschappen, natuurorganisaties etc.) van belang om succesvol en duurzaam te kunnen blijven ontwikkelen en groeien. Hier ligt een wederzijdse opgave voor alle partijen. Niet alleen zal de overheid alles in het werk moeten stellen om de andere organisaties, instellingen en het bedrijfsleven te betrekken in de ambities en (realisatie van) plannen, omgekeerd zullen de andere partijen ook de overheid moeten voeden en betrekken bij hun ambities en plannen. Het realiseren van de ambities en gestelde doelen zal leiden tot een dynamisch en vitale leefomgeving en tot duurzame relaties tussen partijen.

Met de Strategische Agenda Hart van Brabant (zie kader 4) en de Structuurvisie van de provincie Noord-Brabant (2010) is ook het startsein gegeven voor een heroriëntatie van de regionale samenwerking in Hart van Brabant. Er is in 2010 een hernieuwde overlegstructuur ingevoerd: vier keer per jaar vinden er zogenaemde Hart van Brabantdagen plaats, twee keer per jaar een Regionaal

Ruimtelijk Overleg (RRO) met de provincie Noord-Brabant, en er is een Regional Development Board geformeerd (de Ideale Connectie met vertegenwoordigers van overheden, ondernemers en onderwijsinstellingen) die sturing geeft aan de verdere uitwerking en implementatie van de Strategische Agenda Hart van Brabant.

Belangrijk aandachtspunt blijft de afstemming tussen de diverse regionale trajecten en bijvoorbeeld de al bestaande overlegstructuur met de andere Brabantse steden (B5) en BrabantStad. De realisatie van de ambities van Hart van Brabant zal op sommige punten een versterking zijn van de ambities van de andere overheden, maar het kan ook spanningen opleveren waar in afstemming en overleg naar een goede en realistische oplossing gezocht moet worden.

Kader 1: Hart van Brabant in de Gebiedsagenda Brabant, deel B (MIRT)

NB! In volgende versie wordt tekst geactualiseerd met de vastgestelde Gebiedsagenda (delen A en B samen)

In de Gebiedsagenda worden afspraken tussen het rijk en lagere overheden gemaakt. De Gebiedsagenda is opgesteld in opdracht van de provincie Noord-Brabant in samenspraak met de vier (ruimtelijke) regio's in Brabant² en is vastgesteld in september 2010. De gebiedsagenda vormt de basis voor het overleg met het rijk in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT).

...De integrale gebiedsopgave voor Midden-Brabant betreft een ruimtelijk-economische ontwikkelingsopgave (wonen, werken, leisure en toerisme/recreatie) in een waardevolle landschappelijke context (water, natuur, landschap). Centraal staan daarbij versterking van het landschappelijke raamwerk in combinatie met het faciliteren van de ruimtelijk-economische dynamiek. Deze dynamiek ontwikkelt zich langs de bestaande infrastructuurassen (weg; A58, A59, N261, N65), spoor (spoorzones Tilburg, Gilze-Rijen en Oisterwijk) en water (Wilhelminakanaal, watergebonden bedrijvigheid Loven)), maar ook in de stedelijke concentraties Waalwijk en Tilburg. Daarbij doen zich specifiek in deze regio kansen voor om slim te schakelen tussen de verschillende modaliteiten voor goederen- en personenvervoer. Dynamiek is in de regio ook te zien op het gebied van toerisme en recreatie, (stedelijke) leisure en plattelands- en zorgeconomie. Een opgave voor de regio is ook het leggen van goede verbindingen tussen stad-land. Om de ruimtelijk-economische dynamiek te kunnen faciliteren is een goede bereikbaarheid randvoorwaarde. Een goede bereikbaarheid is niet alleen van belang voor knooppunten liggend aan de infrastructuurassen, maar ook voor de bereikbaarheid van kernen/ stedelijke gebied en knooppunten van recreatie/toerisme. De gebiedsopgaven versterken de goede uitgangspositie van de regio en het verder ontwikkelen van de kwaliteit van het woon-, werk- en leefklimaat.....

Gebiedsagenda Hart van Brabant, Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT), 2010

Hoe verder?

Tijdens de Hart van Brabantdag in november 2010 is dit basisdocument besproken. De bestuurders hebben groen licht gegeven om deze visie voor te leggen bij de andere spelers in het veld, zoals onderwijs, belangenbehartigers, ondernemers en andere overheden. Het doel is de visie verder aan te scherpen en tot een gezamenlijk gedragen visie te komen. De resultaten daarvan komen terug in het Hart van Brabantoverleg gedurende de periode begin 2011 - zomer 2011.

De definitieve versie van de visie wordt door de acht gemeenteraden vastgesteld, volgens de huidige planning rond de zomer van 2011. De regionale visie heeft een zelfbindend karakter voor de acht ROM-gemeenten. Uiteraard hopen we dat de gekozen richting en daarbij behorende uitvoeringsprogramma op brede steun kan rekenen van onze gesprekspartners die we gedurende het traject tot opstellen van de definitieve visie hebben geconsulteerd.

² West-Brabant, Midden-Brabant, Noordoost-Brabant en Zuidoost-Brabant.

2. Karakterisering regio Hart van Brabant

Ruimtelijke karakterisering regio Hart van Brabant

De regio Hart van Brabant heeft bijna 400.000 inwoners, en heeft een oppervlakte van ongeveer 53.000 hectare. Ongeveer de helft van de bevolking van Hart van Brabant woont in de gemeente Tilburg. De bevolkingsdichtheid is in Tilburg het hoogst, gevolgd door de gemeenten Dongen en Waalwijk. Op basis van de cijfers (zie Atlas Hart van Brabant) is Hilvarenbeek de meest landelijke gemeente van de regio. Kenmerkend voor de regio is de diversiteit in dorpen (rustiek, exclusief, agrarisch), de twee stedelijke concentraties van Tilburg en Waalwijk en de kwaliteit van het landschappelijk raamwerk. Voor een deel zijn dit grootschalige landschappen van (inter-) nationale allure. Het betreft het Nationaal Landschap het Groene Woud, Nationaal Park Loonse en Drunense Duinen, en een vijftal Natura-2000 gebieden (Langstraat, Loonse en Drunense Duinen/ Leemkuilen, Kampina en Oisterwijkse vennen, Kempenland West en Regte Heide/ Riels Laag). Naast de grootschalige landschappen, bestaat de gehele regio uit een aaneenschakeling van gevarieerde, bijzondere en aantrekkelijke landschappen met ruimte voor recreatie, om te wandelen en te fietsen. Mede door dit aantrekkelijke gevarieerde landschap herbergt Hart van Brabant een unieke combinatie van hoogwaardige en creatieve bedrijvigheid, excellente kennis en onderwijs, toerisme/ recreatie en stedelijke leisure.

Kader 2 geeft inzicht in de diversiteit van Hart van Brabant.

Een veelzijdige economische regio

Hart van Brabant bezit een traditie van tweehonderd jaar industriële bedrijvigheid. Nog altijd vormt de industrie een belangrijke economische pijler en is sterk verweven met de identiteit van Hart van Brabant. De monoculturen - vooral de ambachtelijke- en leerindustrie - hebben plaatsgemaakt voor een grote diversiteit en spreiding van de werkgelegenheid in meerdere sectoren. Er zijn nieuwe industriële en dienstverlenende activiteiten ontstaan en daarbinnen is een groeiend aantal kennisintensieve spelers actief. De handel is na het vertrek van de maakindustrie blijven bestaan en heeft zich breed ontwikkeld, met name rondom goederen die in de regio worden geproduceerd. Mede door de strategische ligging en de goede verbindingen heeft Hart van Brabant zich op logistiek gebied voortvarend ontwikkeld. Logistieke bedrijven, maar ook aanverwante activiteiten zoals ondernemingen in de verpakkingsindustrie en distributiecentra hebben flink geïnvesteerd in de regio. De regio, en daarbinnen met name Tilburg, krijgt bovendien steeds meer voet aan de grond als het gaat om de zakelijke dienstverlening, bijvoorbeeld met een sterk verzekeringscluster.

De beroepsbevolking in Hart van Brabant bestaat uit ruim 186.000 werkzame personen. De grootste werkgelegenheid bevindt zich in de publieke dienstensector, handel en horeca, de zakelijke dienstverlening en de industrie. Goed vertegenwoordigd in Hart van Brabant zijn logistiek en maintenance (onderhoud), handel, toerisme & recreatie, onderwijs, zorgconomie en daaraan gerelateerde zakelijke dienstverlening. Voor een aantal regiogemeenten is de agrarische sector een belangrijke economische sector (zie verder 'Atlas Hart van Brabant').

De regio is sterk in ondernemerschap en werknemerschap. Er is een uitgebreid netwerk van MKB-bedrijven en de sociale netwerken en betrokkenheid van inwoners en werknemers spelen een belangrijke rol in Midden-Brabant. De gemeente Tilburg kende medio 2008 ruim 11.000 vestigingen van bedrijven of instellingen in zowel profit als non-profit sector³. Het merendeel van deze vestigingen (87%) behoort tot het kleinbedrijf.

De regio heeft een sterke kennisinfrastructuur en innovatief klimaat. Tilburg is een studentenstad en heeft een drietal hogere onderwijsinstellingen (Universiteit van Tilburg, Avans Hogeschool en Fontys Hogeschool) met ongeveer 27.000 studenten. Daarnaast heeft de regio verschillende aan de universiteit verbonden onderzoeksinstituten, zoals Tranzo, Netspar en Telos, die ook nationaal een rol van betekenis spelen. Verder is er een goede spreiding binnen de regio op het gebied van middelbaar (beroeps-) onderwijs. De regio is daarmee in staat haar eigen inwoners en talenten, maar ook mensen van buiten de regio, goede kansen op onderwijs te bieden en (blijvend) aan zich te binden.

---

³ Vestigingenregister gemeente Tilburg.

Kader 2: Diversiteit Hart van Brabant

- Dongen: 's Gravenmoer en Dongen zijn de grotere kernen in deze gemeente. Beide hebben zich ontwikkeld langs het riviertje de Donge: 's Gravenmoer als een agrarische nederzetting en Dongen als een industriële nederzetting (leer- en schoenindustrie). Beeldbepalend in Dongen zijn de Donge en het Wilhelminakanaal. Het buitengebied van Dongen is vooral agrarisch.
- Gilze en Rijen: bestaat uit vier dorpen in een landelijke omgeving met een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat. De landelijke omgeving vormt een buffer tussen Breda en Tilburg. De combinatie van kleinschalige leefomgevingen in het groene landschap bepaalt de eigenheid van de gemeente. De gemeente heeft enkele voorzieningen van regionale betekenis (vliegbasis en enkele grote bedrijven). Er zijn aantrekkelijke mogelijkheden voor recreatie, zowel voor de regio (fietsen, wandelen, golfen) als breder (campings).
- Goirle is een woongemeente met twee kernen (Goirle en Riel) waar zich goede (culturele) voorzieningen bevinden. In het buitengebied vind je rust, ruimte en meerdere landgoederen. De gemeente biedt ruimte voor rustige recreatie, zoals wandelen en fietsen. De economische structuur bestaat met name uit industrie, handel en gezondheidszorg.
- Hilvarenbeek heeft vooral een agrarisch verleden met een rijke cultuurhistorie. Net als de meeste gemeenten in Hart van Brabant biedt de gemeente naast wonen in een groene omgeving ruimte aan kleinschalige recreatie. Een grote toeristische trekker is safaripark de Beekse Bergen.
- Loon op Zand is een recreatiegemeente waar het rustig en prettig wonen is met voorzieningen van de steden Waalwijk en Tilburg dichtbij. Speerpunt voor Loon op Zand is toerisme en recreatie op basis van een gevarieerd landschap. Loon op Zand herbergt grote nationale publiekstrekkingen: attractiepark Efteling en het nationaal park Loonse en Drunense Duinen.
- De gemeente Oisterwijk is een aantrekkelijke woongemeente (exclusieve groene woonmilieus) met een goed voorzieningenniveau en historisch centrum. De gemeente heeft een grote aantrekkingskracht op toeristen door de gevarieerde water, natuur en landschap (bossen, vennen, heide, Nationaal Landschap Het Groene Woud). Economisch gezien heeft de gemeente veel te danken aan de schoen- en leerindustrie. Nu biedt de gemeente hoofdzakelijk werkgelegenheid voor het midden- en kleinbedrijf.
- Tilburg is met ruim 200.000 inwoners de zesde stad van Nederland. De stad is eind negentiende eeuw groot geworden door de textielindustrie. Na het verdwijnen van deze tak van industrie heeft de stad zich ontwikkeld tot een gebied met een diverse economische structuur. Tilburg heeft hoogstaande onderwijsvoorzieningen: de Universiteit van Tilburg, Fontys en Avans Hogeschool, met in totaal ongeveer 27.000 studenten. Tilburg is een comfortabele, aantrekkelijke stad met een goed voorzieningenniveau, verrassingen tussen oud en nieuw, opvallende plekken en gebouwen en gedurfde experimenten. Bezoekers vinden een aantal culturele topvoorzieningen (zoals O13, De Pont en het Textielmuseum) en een groot aantal evenementen van uiteenlopend karakter.
- Waalwijk is gelegen op een kruispunt van weg- en vaarverbindingen, op de overgang van zand naar klei en op de grens van Brabant en Holland. Het is daardoor een economisch, ruimtelijk en sociaal scharnierpunt. Waalwijk heeft een historie op het gebied van de schoen- en leerindustrie en kent goed ontwikkelde bedrijvigheid (naast industrie vooral ook handel) die breed is georiënteerd en goede werkgelegenheid biedt in alle opleidingsniveaus. De karakteristieke kernen van Waalwijk zijn vitaal en het voorzieningenniveau binnen de gemeente is bovengemiddeld. Waalwijk is een relatief veilige gemeente, waar mensen graag willen wonen en heeft een aantrekkelijk landelijk gebied, waaruit het verhaal van het verleden nog goed af te lezen is.

Naast de aan onderwijs verbonden kennisinstellingen heeft de regio ook op een aantal andere terreinen topinstituten in huis, bijvoorbeeld het Dr. Bernard Verbeeten Instituut (kankerinstituut), en worden momenteel de krachten gebundeld rondom de ontwikkeling van de Leisure Academie, in het kader van de Leisure Boulevard (Ideale Connectie).

Op het gebied van recreatie, toerisme en leisure heeft de regio een aantal belangrijke troeven in haar hand. Het gaat dan natuurlijk om de attractieparken de Efteling (4 miljoen bezoekers in 2009), de Beekse Bergen (800 duizend bezoekers in 2008, 750 duizend in 2009) de Oisterwijkse bossen en vennen, de Loonse en Drunense Duinen en Nationaal Landschap het Groene Woud. Een greep uit de overige voorzieningen zijn de meubelboulevard (Waalwijk), landgoederen rondom Hilvarenbeek en Goirle, de Regte Heide bij Goirle en het poppodium 013, de Rockacademie en wereldfestival Mundial in Tilburg).

Los van de wat grootschaliger recreatiemogelijkheden biedt de gehele regio een aaneenschakeling van gevarieerde, bijzondere en aantrekkelijke landschappen met ruimte voor recreatie, om te wandelen en te fietsen. Anderzijds vinden we moderne stedelijke gebieden naast pittoreske plekken. De historie van onze regio is duidelijk zichtbaar en verschillende waardevolle cultuurhistorische gebieden zijn in stand gehouden. Dit zijn bijzonder aangename verblijfsgebieden, vaak met horecavoorzieningen die het toerisme ondersteunen. Naast de reguliere overnachtingvoorzieningen, zoals hotels, vakantieparken en campings, stijgt ook de vraag naar overnachtingsmogelijkheden in 'bed & breakfasts' en andere vormen van kleinschalige voorzieningen in de stad én op het platteland.

In 2006 brachten Nederlanders 90.000 hotelvakanties in Hart van Brabant⁴ door, samen goed voor bijna 200.000 hotelovernachtingen.

Aan de noordzijde van de regio is watersport goed vertegenwoordigd. Het gebied herbergt een vijftal jachthavens, die alle (in-)direct aan de Bergsche Maas gelegen zijn. Het gebied ligt op relatief korte afstand van het watersportgebied de Biesbosch. De ligging van de jachthavens biedt volop mogelijkheden om uitstapjes te maken in de regio Hart van Brabant of naar andere gemeenten, bijvoorbeeld vestigingstad Heusden en 's-Hertogenbosch.

Tot slot.

De regio Hart van Brabant heeft veel te bieden op economisch, cultureel, sociaal en ecologisch gebied, nu en zeker ook naar de toekomst toe. Deze visie probeert die goede basis duurzaam te versterken en de flexibiliteit te ontwikkelen om in te spelen op de dynamiek in Hart van Brabant waardoor een robuuste groei ook in de toekomst mogelijk is.

---

⁴ Inclusief Heusden en Aalburg. Bron: Brabants Bureau voor Toerisme, Kenniscentrum Toerisme en recreatie, *Hotelmarktstudie Hart van Brabant* (2006)

3. Welke ontwikkelingen komen er op ons af?

Algemeen

Steden en stedelijke regio's zijn van groot belang voor de economische, sociale, culturele, ecologische en duurzame ontwikkeling van Nederland. Dat belang neemt in de toekomst alleen maar toe⁵. Ontwikkelingen op (inter-) nationaal niveau hebben ook gevolgen voor de positionering van de regio Hart van Brabant in een speelveld dat grenzen van onze eigen regio overschrijdt. Er is ook een verschuiving te zien van decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden: rijksbeleid krijgt steeds meer vorm op lokaal en regionaal schaalniveau.

Om nadrukkelijker 'op de kaart' te komen en te zorgen dat de regio een sterke positie in het grotere krachtenveld kan innemen, zullen we op basis van het sterke 'DNA' van de regio onze krachten bundelen om samen met andere partners te werken aan het versterken van de unieke kwaliteiten van de regio en flexibel in te spelen op de ruimtelijk-economische en sociale dynamiek. De complexiteit en samenhang van vraagstukken (stad-land, ruimtelijk, economisch, sociaal en maatschappelijk) stelt ons voor nieuwe opgaven en uitdagingen.

Van belang voor deze visie is de vraag op welke wijze de regio in 2030 'haar geld verdient' zonder belangrijke kernwaarden van deze regio (people, planet) uit het oog te verliezen. Gerichte investeringen in infrastructuur, water, landschap en natuur, milieu, kennis en innovatie, wonen en werken voor ruimtelijke ontwikkeling zijn daarom cruciaal. In deze visie staat vooral de ruimtelijke weerslag centraal, maar daar aan voorafgaand zullen we stil moeten staan bij de vraag op welke wijze de regio zich economisch kan ontwikkelen en welke uitdagingen op ons pad komen (people, planet, profit). Dit vraagt om een strategie die de regio Hart van Brabant kan inzetten om in de toekomst duurzaam te kunnen groeien. Vanuit de kracht en eigen identiteit van deze regio willen wij deze opgave in de regio oppakken. Beslissingen op korte termijn hebben immers gevolgen voor de lange termijn. Daarom blikken we vooruit naar 2030, maar gaan niet voorbij aan een uitvoeringsprogramma voor de korte termijn om de uitwerking concreet handen en voeten te kunnen geven.

Sterktes en zwaktes regio Hart van Brabant

'De toekomst van de stad ligt in de regio' aldus het Planbureau voor de Leefomgeving⁶. Een sterke stad kan niet zonder een sterke regio en omgekeerd. Tilburg en Waalwijk als centrum-gemeenten zijn de plek voor sociaal-economische groei: een steeds omvangrijker gebied in de regio wordt in sterkere mate afhankelijk van deze centrumsteden voor wat betreft werkgelegenheid en voorzieningen. De omliggende dorpen in Hart van Brabant bieden andere kwaliteiten -bijvoorbeeld het kleinschalige karakter of groene kwaliteiten- die mogelijkheden bieden voor een aangenaam woon- en verblijfsklimaat en aantrekkelijk is voor recreatie en toerisme. De typische verwevenheid tussen stad en dorpen vindt in het mozaïek van Hart van Brabant een goede basis.

In de volgende sterkte-zwakte analyse (SWOT) is een beknopt overzicht te vinden van waar de regio goed in is, waar de regio op dit moment minder sterk in is, en welke kansen en bedreigingen er op ons af kunnen komen. Deze analyse is niet uitputtend en voor discussie vatbaar. Maar, waar het om gaat is dat het helpt in de gedachtevorming over de (noodzakelijke) toekomstige ontwikkeling van Hart van Brabant. De regio Hart van Brabant heeft veel te bieden op economisch, cultureel, sociaal en ecologisch gebied, nu en zeker ook naar de toekomst toe. Deze visie probeert die goede basis duurzaam te versterken.

---

⁵ Centraal Planbureau, *The Netherlands of 2040*, 2010

⁶ Planbureau voor de Leefomgeving, *Staat van de ruimte 2010*, 2010

Samenvattende SWOT Hart van Brabant

STRONG

- geografische positie
- diversiteit en veerkracht economie
- coulissenlandschap
- overzichtelijke stedelijkheid, robuuste dorpen
- hoge kennisdichtheid
- arbeidzame beroepsbevolking
- jeugdige bevolking
- ruimte voor creativiteit

WEAK

- geen echte beeldbepalende sector
- eilanden/projectencultuur
- zwakke historisch-landschappelijke eenheid
- ontbreken richtinggevend en verbindend verhaal ('vector')

OPPORTUNITIES

- 'can do' mentaliteit: "nie mauwe maar bouwe"
- kennis-kunde-kassa
- denken-doen-maken
- alfa-beta-gamma
- schakel tussen oost en west
- horizontale cultuur / slimme koppelingen
- bereikbaarheid

THREATS

- voortgaande besluiteloosheid
- tekorten arbeidsmarkt
- projectenlijstjes
- verkeerd begrepen beelden/sentimenten
- West-Brabant; NO / ZO Brabant
- zelfgenoegzaamheid
- bestuurlijke / sectorale versnippering

Bron: Hans Mommaas, presentatie Strategische agenda Hart van Brabant 01.03.2010

De regio Hart van Brabant heeft een sterke uitgangspositie in de (inter-)nationale concurrentiestrijd. Ons woon-, werk en leefklimaat is een belangrijke sleutelfactor in het anticiperen op de ontwikkelingen die op deze regio af komen. De regio kenmerkt zich door een sterke centrumstad in een groene omgeving, en is centraal gepositioneerd in een (inter-) nationaal infrastructureel netwerk (weg, water, spoor) met een multimodale verbinding richting Randstad, Antwerpen en het Ruhrgebied. Het gebied kent sterke kennisclusters (UvT, HBO), zorg, logistiek en maintenance, recreatie & toerisme en de zakelijke dienstensector en publieke sector zijn belangrijk voor de economische structuur. Het industriële verleden is nog nadrukkelijk aanwezig in deze regio, maar krijgt een ander karakter. Innovatie en kennis zijn integraal onderdeel van de keten geworden om te zorgen voor toegevoegde waarde.

Productintegratie wint aan belang: integratie van alfa-, bèta- en gammakennis. Hart van Brabant kan een belangrijke bijdrage leveren met vooral gammakennis. Bij deze productintegratie staat innovatie voorop: kennis, kunde en creativiteit. Het gaat niet alleen om het ontwikkelen van nieuwe kennis, maar ook om het slim toepassen van kennis en de integratie van alfa-/gamma en bètakennis. Slimme verbindingen op grensvlakken van sectoren met verrassende combinaties die leiden tot nieuwe producten, processen, organisaties, en toepassingen. Zo is ook onze inzet om het proces om tot een gezamenlijke (alle relevante spelers) visie op Hart van Brabant te komen een goed voorbeeld wordt voor social innovation.

Een sterk netwerk tussen overheden, (MKB-) ondernemers en onderwijsinstellingen is onderdeel van het DNA van deze regio en versterkt de voedingsbodem om innovaties tot stand te laten komen.

Valkuil voor de regio is het risico van de teloorgang van een van de meest aantrekkelijke kanten van de regio, namelijk de sterke verwevenheid met het diverse landschap met zijn groene en blauwe structuren. De druk van wonen, werken en recreëren wordt groter, en vormt een bedreiging van de sterke groene kwaliteit van de regio. Het versterken van de kwaliteit van het woon-, werk- en verblijfsklimaat is belangrijk om ook in de toekomst een vitale en aantrekkelijke regio te blijven. Daarnaast zal Hart van Brabant moeten zorgen dat de fysieke verbindingen binnen de regio en met omliggende regio's goed op orde zijn en blijven. Is dat niet het geval, dan gaat dat ten koste van de economische dynamiek en bedrijvigheid in de regio en op termijn de economische groei. De regio is multimodaal ontsloten. De regio ziet de noodzaak van investeringen in en nabij de infrastructuurassen Amsterdam – Maastricht (A2) en Rotterdam/Utrecht – Antwerpen (A16, A27). De regio Hart van Brabant zal blijven benadrukken dat de verbindingen tussen deze assen (de A58 en A59) onmisbare schakels zijn in het totaal functioneren van het infrastructurele systeem.

Selectieve verstedelijking

De verstedelijking in Hart van Brabant neemt nog toe, maar selectiever dan voorheen.

Bevolkingsprognoses laten zien dat de groei van de bevolking in Midden-Brabant langzaam gaat afvlakken. Toch is de verwachting dat het aantal inwoners toeneemt van 387.000 in 2009 naar 400.000 in 2020 en 408.000 in 2030 (zie de Atlas Hart van Brabant). Grootste groeiers in de regio zijn de gemeenten Tilburg, onder andere als gevolg van een continue instroom van studenten, en Gilze en Rijen en Goirle. Wel is een afvlakking van de groei van de bevolking te zien en een enkele gemeente zal na 2030 te maken krijgen met een afname van de bevolking (krimp in Loon op Zand) en Oisterwijk (stabilisatie). Een evenwichtige bevolkingsopbouw in de regio vraagt aandacht.

Naast de ontwikkeling van het inwoneraantal, krijgen we te maken met vergrijzing en ontgroening. Uit cijfers in de Atlas Hart van Brabant blijkt dat het aantal jongeren in de regio afneemt met 5% en de inwoners in de leeftijd 20 tot 55 jaar met 8%. De grootte van de huishoudens neemt af en het aantal alleenstaanden neemt toe. Het aantal inwoners van 65 jaar en ouder zal in aantal toenemen. Aan de ene kant betekent de ontgroening dat de leefbaarheid van dorpen en stadsdelen onder druk kan komen te staan. Aan de andere kant biedt de vergrijzing ook kansen voor de regio: senioren blijven langer vitaal, zijn kapitaalkrchtig en beschikken over veel vrije tijd. De vrijetijdseconomie kan profiteren van deze groep die er graag op uittrekt en een veelheid aan activiteiten onderneemt. Niet alleen in dagrecreatie, maar ook in de verblijfsrecreatie. Tevens ontstaan kansen bijvoorbeeld op het gebied van de zorgeconomie en zorgtoerisme. In de toekomst gaat het om het bieden van ruimte, kwaliteit, een combinatie van rust en actie evenals mogelijkheden voor verzorging en medische begeleiding in een groene omgeving.

De (groeierende) vrijetijdsindustrie is in de regio Hart van Brabant nu al een drager van het platteland. Met de veranderingen in de landbouw, zoals verbreding van de landbouw, zal dit alleen maar toenemen. Vanuit de samenleving is er een toenemende waardering voor en beleving van het landelijk gebied als omgevingsfactor (natuur, landschap, rust en ontspanning, ruimte). De cultuurhistorisch waardevolle plekken in de regio, vaak gecombineerd met moderne architectuur, vormen een element in onze regio dat op steeds meer waardering kan rekenen.

Een trend die verder zal doorzetten is de individualisering, net als de differentiatie in leefstijlen. Deze leefstijlen zijn grillig en aan continue verandering onderhevig. Indelen in vaste hokjes en patronen, zoals vroeger, gaat niet meer op. Maar ook al zijn de leefstijlen grillig en veranderlijk, een algemene ontwikkeling is dat mensen steeds meer wensen hebben op het gebied van ruim en comfortabel wonen. Ook blijven mensen langer zelfstandig wonen en veranderen de wensen rondom de nabijheid van voorzieningen (een stijging van de leeftijd leidt tot een sterke wens om voorzieningen dicht bij huis te hebben).

Op het gebied van werken is een ontwikkeling te zien waarbij het 'denken, doen en maken' met elkaar gaan mengen. Meer en meer ontstaan 'werklocaties' in plaats van traditionele bedrijventerreinen en kantorenlocaties. Daarnaast worden economische activiteiten op het gebied van de 'maakindustrie' uitgeplaatst naar opkomende economieën in Azië en het Midden-Oosten met als gevolg een andere gewenste ruimtelijke inrichting van de activiteiten die hier achterblijven.

Flexibeler inspelen op de wensen van de gebruikers van de ruimte, is nodig in de ruimtelijke ordening. Herstructurering van traditionele (binnenstedelijke) bedrijventerreinen en woningbouwlocaties in bestaand bebouwd gebied zal daar een substantieel onderdeel van uitmaken. Aanvullend hierop speelt de ontwikkeling van een netwerksamenleving waarin de 24-uurseconomie op volle toeren draait en zorgt voor economische en ruimtelijke dynamiek die soms om andere ruimtelijke situaties vraagt.

Schaalvergroting

Een proces van schaalvergroting en virtualisering zorgt ervoor dat ons dagelijks leven regionaal en zelfs bovenregionaal functioneert. Het klassieke onderscheid tussen stad en ommeland verliest aan betekenis (regionalisering) en grenzen vervagen. Het schakelen tussen schaalniveaus (geografisch) en sectoren (op inhoud) en het belang van economische samenhang binnen de regio (onderscheidende kennisomgeving), vraagt om hernieuwde regionale samenwerking ook in bestuurlijk opzicht.

Ons stedelijk gebied raakt daarnaast steeds meer verbonden met andere regio's, ondersteund door verbeterde infrastructuur en (nieuwe) vormen van verkeer en vervoer. Echter, de stedelijke footprint willen we niet ongebreideld laten groeien ten koste van de sterke (groene) kwaliteiten van onze regio. Knelpunten in bereikbaarheid voor zowel personen- als goederenvervoer spelen ook in Hart van

Brabant een rol. De economische, én de ecologische schade van bereikbaarheidsproblemen is groot. Daarnaast is een verschuiving waar te nemen in het goederenvervoer, waar steeds vaker multimodaal transport aan de orde is. In Midden-Brabant vindt steeds meer goederentransport over water plaats, en vraagt daarom aanpassingen in de infrastructuur.

People, planet, profit

De globalisering zorgt ervoor dat de stedelijke regio in toenemende mate het brandpunt wordt van economische activiteiten, diversiteit en creativiteit, maar ook van grote sociale problemen. De concurrentiekracht van onze regio stelt hoge eisen aan de kwaliteit van de beroepsbevolking, bereikbaarheid, aanwezigheid van kennisinstellingen, (culturele) voorzieningen en woonkwaliteit. Op sociaal vlak hebben we nu al te maken met een aantal vraagstukken en worden we geconfronteerd met nieuwe vraagstukken: de sociale samenhang en leefbaarheid van stad en de dorpen (o.a. als gevolg van vergrijzing en individualisering), integratie en maatschappelijke uitval, armoede of concentratie van kansarme groepen, veiligheid en criminaliteit. Deze vragen om een nieuwe aanpak en arrangementen. De vergrijzing en bijvoorbeeld de relatie met de arbeidsmarkt, zorg en woningmarkt en vraagstukken rondom immigratie en integratie zullen een plek moeten vinden binnen het handelingsperspectief van deze regio.

Op economisch gebied zal een herstel van de economische crisis nog vele jaren aandacht vragen, bijvoorbeeld in de bouwsector. Een nieuwe economische ordening en lagere economische groei kennen een ander perspectief dan de economische voorspoed die we het laatste decennium kende. Economische en sociale dynamiek hangen nauw samen, via complexe mechanismen als arbeidsmarkt, woningmarkt, sociale zekerheid en tal van instituties. De stad fungeert als een sociale trap voor haar inwoners, maar dat kan alleen in regionaal perspectief.

Duurzaamheid in ecologische zin, naast vraagstukken op het vlak van energie zijn voor de regio Hart van Brabant een belangrijk aandachtspunt. Het succes van onze regio wordt steeds sterker mede bepaald door de mate waarin we in staat zijn klimaatneutraal te zijn en onze ecologische waarden weten te behouden. Zuinig en efficiënt omgaan met energie en afval, zorgen voor schone lucht, goed watermanagement en voldoende, aantrekkelijk groen: dit zijn aspecten die zorgen voor een aangenaam verblijfsklimaat voor bewoners, bezoekers en ondernemers. Hart van Brabant onderkent al enige tijd deze omslag naar energetisch duurzaam, waardoor duurzaamheid en energie hoog op de agenda staan. De ecologische kwaliteit is zo ook een economische factor van belang.

Balans

De onderlinge relaties tussen de bovengenoemde dimensies zijn talrijk en complex. In de balans tussen de economische kracht, de sociale en ecologische kwaliteiten en bereikbaarheid ontstaat duurzame stedelijke ontwikkeling. Grote vraagstukken vragen om oplossingen die ook voor de toekomst robuust en bestendig zijn. De veelheid aan betrokken partijen en het vraagstuk om sturing te geven aan de economische, sociale en ruimtelijk-ecologische dynamiek, vraagt om nieuwe vormen van bestuur, beleid en (publiek-private) samenwerking.

Voor Hart van Brabant ligt de uitdaging om een sterke eigenstandige en ook complementaire, verbindende positie in te kunnen nemen in (externe) netwerken, zoals met de andere regio's in Brabant en in de grensoverschrijdende driehoek Rotterdam-Antwerpen-Ruhrgebied. De geschetste vraagstukken en uitdagingen, zullen ons leiden in het zoeken naar een handelingsperspectief en realisatie van onze (ruimtelijk-economische) ambities in concrete projecten. Hart van Brabant kan op deze wijze ook naar de toekomst toe een gezonde groei en welvaart realiseren.

De algemene uitdaging voor de ruimtelijke ontwikkeling en de economie in Hart van Brabant is: van meer (kwantiteit) naar beter (kwaliteit) en slimmer (innovatie, kennis en creativiteit)', 'flexibel inspelen op wensen van de gebruikers en ruimtelijk-economische-sociale dynamiek' en 'samen' (verbinden). Deze uitdaging is niet meteen onderscheidend ten opzichte van andere regio's, de wijze waarop daar invulling aan wordt gegeven in Hart van Brabant is dat wél.

De mentaliteit, ondernemerschap, het slim schakelen, en sociale verbanden tussen bedrijven, ondernemers, burgers en de geografische ligging en potenties van het gebied geven daar mede richting aan. De netwerksamenleving, verdergaande digitalisering en informatisering vragen nieuwe vormen van samenwerking, communicatie en integratie. Nieuwe verbindingen tussen sectoren zorgen

voor toegevoegde waarde en onderscheidendheid in Hart van Brabant. Social innovation is een uniek concept dat in de komende jaren verder invulling zal geven aan de kracht van Hart van Brabant en een bijdrage levert aan de verwezenlijking van de ruimtelijk-economische ambities dat recht doet aan de sterke basiskwaliteiten en het DNA van deze regio.

Het volgende hoofdstuk gaat over 'social innovation' in de regio Hart van Brabant.

4. 'Hart van Brabant: regio van social innovation'

Social innovation, vernieuwen door samenwerking

De regio Hart van Brabant als ruimtelijke entiteit biedt vele kwaliteiten op het gebied van wonen, werken en recreëren. Om een antwoord te vinden op de geschetste uitdagingen en opgaven (majeure problemen people, planet, profit, meervoudige crises (klimaat- en energie-, economisch) en een (te) grote regionale/ stedelijke footprint) in deze regio en de regio te behoeden voor een dreigende neerwaartse spiraal heeft de regio de krachten gebundeld en verstevigd. Een veerkrachtige regionale samenwerking met wisselende coalities en het organiseren van een sterkere kennisontwikkeling binnen de regio, biedt een goed vertrekpunt. Ook gaat het om flexibel inspelen op kansrijke ontwikkelingen en ruimtelijk-economische dynamiek, zonder de unieke kwaliteiten aan te tasten. De uitdaging ligt in de ontwikkeling van een duurzame en kennisintensieve ruimtelijk-economische structuur voor Hart van Brabant.

In de Strategische agenda Hart van Brabant (kaders 3 en 4) hebben de partners uit het onderwijsveld, overheden, bedrijfsleven en andere instellingen in deze regio de krachten gebundeld en erkend dat 'social innovation' een sleutel kan vormen in het verbinden van de krachten in Hart van Brabant, de sterke kwaliteiten die in het DNA van deze regio zitten en ons kan helpen om de regio 'gezicht' te geven op basis van bewezen sterkten en aangrijpingspunten biedt om antwoorden te vinden op de majeure opgaven in deze regio.

Kansen grijpen is nadrukkelijk gelinked aan social innovation. Verrassende en nieuwe combinaties van partners, sectoren of (ruimtelijke) ontwikkelingen, co-producties, een bundeling van kleinschalige initiatieven in de regio tot een omvang die om gezamenlijk handelen vraagt, verbinden van onderwijs met andere sectoren en ondernemers en het creëren van een top vestigings- en verblijfsklimaat. In de regio Hart van Brabant is ruimte (letterlijk en figuurlijk) om dit op te pakken. Social innovation lijkt daarmee de kracht van de regio goed te kunnen ondersteunen.

De regionale samenwerking -verankerd in het ROM (overheden)- is een voertuig om met partners (ondernemers, onderwijs, maatschappelijke organisaties) de uitdagingen op sociaal, economisch en ecologisch vlak aan te gaan. Dit vraagt om nieuwe oplossingsrichtingen, slimme arrangementen en verbindingen dwars door sectoren of thema's. Het vermogen tot 'verbinden' is een belangrijk kenmerk van deze regio. In geografische zin (oost-west), het zit in onze volksaard (verenigingsleven, sociale netwerken) en ondernemerszin (hard werken, klein beginnen, netwerk gebruiken), en de kennisinfrastructuur (gamma-kennis, topinstituten) zijn belangrijke ankerpunten waarmee de regio naar oplossingen zoekt.

Door het fijnmazige netwerk dat Hart van Brabant rijk is (ondernemers, groen, sociaal) kan social innovation goed gedijen en de regio een impuls geven om op economisch, sociaal-cultureel, maatschappelijk en ecologisch gebied verder te ontwikkelen. De belangrijke kernwaarden worden daarbij gerespecteerd, maar door nieuwe combinaties en verbindingen kan Hart van Brabant ook in de toekomst haar goede uitgangspositie verstevigen en bestendigen.

Kader 3: Speerpunten strategische agenda Hart van Brabant

De strategische agenda Hart van Brabant (maart 2010) kent vijf speerpunten.

Deze speerpunten zijn:

1. positionering van Hart van Brabant als '*Hart van Brabant: regio van social innovation*'
2. vormgeven 'open source kennis- en ontwikkelplatform' (op grensvlak denken en doen)
3. het handhaven en verder ontwikkelen van een excellent verblijfsklimaat (groen, infra, stad-land, sociaal, cultureel)
4. de realisatie van een topinstituut voor Social innovation
5. het aangaan van nieuwe bestuurlijke arrangementen (collaborative regional governance).

Kader 4: Strategische agenda Hart van Brabant

De regio Hart van Brabant heeft in maart 2010 een strategische agenda voor Hart van Brabant opgesteld. De Strategische agenda bouwt voort op de reeds enkele jaren ingestelde regionale samenwerkingsverband op economisch gebied via de Ideale Connectie. Binnen het regionale samenwerkingsprogramma de Ideale Connectie vindt intensief samenwerking plaats tussen overheden, onderwijs- en onderzoeksinstituten en ondernemers. Met het vaststellen van de strategische agenda (70 partijen hebben de agenda ondertekend) is de samenwerking opnieuw bevestigd en is gezamenlijk een koers uitgezet om de samenwerking te intensiveren en vooral ook meer richting te geven. Daartoe is 'social innovation' geïntroduceerd als de koers voor de regio die wordt uitgewerkt in vijf speerpunten.

'Hart van Brabant: regio voor social innovation' typeert de identiteit van de regio en geeft richting om de gezamenlijke ambitie op economisch vlak in samenwerking tussen overheden, onderzoek- & onderwijsinstellingen en bedrijfsleven en zorginstellingen invulling te geven. De regio bezit een uitgangspositie met sterke onderwijs- en kennisclusters, die vooral excelleren in gammawetenschappen. Deze uitgangspositie biedt een gunstige voedingsbodem voor startende en innovatieve ondernemingen. De regio kan toegevoegde waarde leveren door een combinatie van kennis en creativiteit, van denken, doen, maken en verspreiden (ketenkracht). Dat positioneert Hart van Brabant bij uitstek om zich te profileren als de economische schakelkast van Noordwest Europa. Aanpak van de integrale gebiedsopgaven versterken de goede uitgangspositie van Hart van Brabant.

Ivo Opstelten, waarnemend burgemeester van Tilburg en boegbeeld van het Regionaal Overleg Hart van Brabant (ROM) en De Ideale Connectie: *"Waar de regio Eindhoven excelleert in technologische innovaties (het wát), daar richt de regio rond Tilburg zich juist op het hoé. Alle belangrijke partijen in deze regio onderschrijven het belang van de hier aanwezige kennis voor vernieuwingsprocessen. Niet het ontwikkelen van nieuwe technologie, maar vooral het bij elkaar brengen van partijen die samen tot nieuwe toepassingen komen. Het gaat om de menselijke processen, om de connecties. Samenwerking waarbij je tot nieuwe markten komt. Daar ligt de absolute kracht van Hart van Brabant en die gaan we nu met alle partners samen verder uitbouwen en vormgeven!"*

Bron: persbericht gemeente Tilburg 1 juni 2010

Social innovation

Met de strategische agenda en '*Hart van Brabant: regio van social innovation*' kiest de regio voor een toekomstprofiel, dat aansluit bij de eigen identiteit van de regio. Het op een vernieuwende manier organiseren van processen en activiteiten en op basis waarvan ook nieuwe verbindingen tot stand worden gebracht. Markten, voorzieningen, beleid, ruimtelijke ordening, samenwerking in netwerken, open innovatieprocessen. Technische innovaties komen pas tot ontwikkeling wanneer sociale verbanden daartoe aanzetten en uitdagen. *Social innovation*, dat is waar de Hart van Brabantse kennisinstellingen, maar ook het bedrijfsleven en de inwoners van deze regio, van oudsher sterk in zijn. Social Innovation is een combinatie van business innovaties, maatschappelijke innovaties én

bestuurlijke innovatie. Innovaties in de manier waarop je dingen (anders) gaat organiseren en vernieuwend verbinden, of met andere partners realiseert, daar gaat het om. Het geheel zal maximaal aan kracht moeten winnen."

Hart van Brabant is een innoverende regio in het alfa en gamma domein. Dan gaat het om een palet aan alfa- en gamma disciplines zoals economie, sociologie, psychologie, recht en cultuur. Centraal staan innovaties in het gedrag en handelen van mensen en organisaties en verbetering van (samenwerkings- en besluitvormings-) processen binnen en tussen publieke en private organisaties (innovatie voor en door mensen). Deze innovaties resulteren in de uitbouw van aanwezige ecologische-, economische en sociale kapitaalvoorraden van de regio (Telos driehoek). Social innovation staat op de lange termijn centraal om de ambities van de regio op economisch terrein naar de toekomst toe duurzaam vorm te geven. In kader 5 is een aantal punten opgenomen om de inkleuring van social innovation in Hart van Brabant toe te lichten.

Tot slot

De economische niches voor Hart van Brabant zorgen voor complementariteit en het herdefiniëren van onze eigen identiteit. Inbedding in het DNA van de regio (landschappelijk, maatschappelijk, cultureel, in verbinding met bedrijven etc.) is een belangrijke voorwaarde voor het succes. Complementariteit zoeken met andere regio's (bijvoorbeeld de verbinding tussen social innovation Hart van Brabant met Brainport in Zuid-Oost-Brabant of op het gebied van Maintenance en logistiek met West-Brabant) is onderdeel van een doorontwikkeling van de regio.

Het volgende hoofdstuk gaat in op de vertaling van de strategische agenda van Hart van Brabant en social innovation naar de ruimtelijk-economische en sociale ontwikkeling van Hart van Brabant in de toekomst.

Kader 5: 'Social innovation in Hart van Brabant'

'Social innovation, in relatie tot economische kansen en ruimtelijke ontwikkeling, is van ons', dat bleek bij het proces van het opstellen van deze visie. Het is de identiteit van de regio. Hieronder enkele uitspraken die een inkleuring geven van social innovation in Hart van Brabant:

- Hart van Brabant springt eruit door diversiteit, flexibiliteit, veelzijdigheid op meerdere vlakken;
- Hart van Brabant is in staat om steeds weer in te springen op nieuwe kansen en ontwikkelingen (inventief in de breedte);
- Hart van Brabant is in staat te binden en verbindingen te leggen. Diversificatie en weerbaarheid van de Hart van Brabantse economie (flexibiliteit zorgt voor minder kwetsbaarheid);
- schakelen is een natuurlijke karaktereigenschap in de regio;
- Hart van Brabant kent een bijzondere mentaliteit: de inwoners zijn 'doeners' en hebben een innovatief karakter, de ondernemerszin en handelsgeest zijn goed vertegenwoordigd;
- de ondergrond en geografische ligging in Hart van Brabant blijven krachtig en divers, en bieden daarmee een blijvende uitdaging om tot creatieve oplossingen te komen. De footprint van Hart van Brabant biedt ook voor toekomst de basis en uitdaging voor een duurzame ontwikkeling (o.a. op het gebied van toerisme en recreatie, en een excellent verblijfsklimaat);
- social innovation zal vooral duurzame innovaties moeten voortbrengen dat een antwoord geeft op maatschappelijke veranderingen (knellende vraagstukken) en ontwikkelingen;
- social innovation betekent voor Hart van Brabant op een slimme manier verbinden van kansen die zich voordoen (open houding, niet begrenzen door organisatiestructuren);
- Hart van Brabant kan aanknopingspunten vinden in haar vroegere industriële en ambachtelijke verleden. Kennis opgebouwd in de maakindustrie (textiel, leer, maintenance) is nog steeds aanwezig, ook al is een groot deel van de industrie uit de regio verdwenen. Hier liggen aanknopingspunten om kennis toe te passen in bestaande sectoren (o.m. handel), nieuwe economische concepten, processen, organisaties en verbindingen op grensvlakken tussen sectoren (vernieuwde kennisomgeving). De ketenkracht met een unieke combinatie van kennis en creativiteit, denken en doen, maken en verspreiden zorgt voor een stèrre uitgangspositie voor verdere ontwikkeling van de regio;
- de sterke en kwalitatief hoogwaardige kennisbasis binnen de onderwijsinstellingen en onderzoeksinstituten (o.a. economie, recht, psychologie, cultuur, sociologie) en hoogwaardige dienstverlening staan prominent op de agenda;
- de hoogwaardig kennis biedt een goede voedingsbodem voor startende en innovatieve ondernemingen, sterke economische clusters en verbindingen tussen het sterke MKB-netwerk in Hart van Brabant, met ruimte voor maatschappelijk ondernemerschap;
- belangrijk uitgangspunt is dat samenwerking tussen de partners in de 'triple helix' (overheden - ondernemers- onderwijsinstellingen) serieus tot stand komt en ieder vanuit zijn rol en expertise een bijdrage levert. Bestuurlijke vernieuwing en uitvoering van de strategische agenda van de Ideale Connectie maakt hier onderdeel van uit. Nieuwe organisatievormen zoeken om in allianties en netwerkverbanden te opereren en co-creatie een plek te geven. Zo ontstaan cross-overs tussen sectoren en ontstaat social innovation. Ruimte voor experimenten en vernieuwing, korte lijnen en informele contacten, met een aantal voortrekkers die een initiërende rol op zich nemen;
- het verbindt steden, dorpen en landschappen in een nieuw verband;
- duurzaamheid als kans: social innovation in combinatie met natuur en landschap/ duurzaamheid (duurzame innovaties).

5. Ruimtelijke ambities en randvoorwaarden

Inleiding

De regio Hart van Brabant heeft anno 2010 ruimtelijk gezien een aantrekkelijke uitgangssituatie. Om de balans tussen people, planet en profit ook voor de toekomst duurzaam te kunnen laten groeien in de regio Hart van Brabant, staan we voor een aantal grote uitdagingen en belangrijke vraagstukken. De energiecrisis vraagt om oplossingen die ruimtelijk enorme impact hebben, maar ook kansen bieden, zoals een zelfvoorzienend systeem (zonnecollectoren, windenergie, WKO, biomassa), oprichting van een regionaal energiebedrijf en een koppeling met de inrichting van regionale (landschaps-/water)parken).

Vragen die ons bezighouden zijn ook of we in staat zullen zijn om te (blijven) investeren in het waardevolle landschap, wetende dat de (publieke) middelen beperkt zullen zijn. Welke gevolgen heeft dit in relatie tot de stedelijke ontwikkeling in de regio en het belang van de waardevolle natuur in rustige omgeving als tegenhanger van de stedelijke dynamiek? Kan het fijnmazige mozaïek van onze regio in de toekomst in stand gehouden worden en van hoge kwaliteit?

Op sociaal vlak liggen er grote opgaven met betrekking tot een evenwichtige bevolkingsopbouw (groei- vs. krimpgebieden, sociale samenhang), leefbaarheid van stad én platteland, integratie en veiligheid. Vanuit economisch oogpunt zal de regio een diverse structuur moeten hebben waarin innovatieve en kennisintensieve bedrijvigheid een centrale rol speelt om voldoende toegevoegde economische waarde te kunnen genereren. De huidige economische structuur is erg op de publieke sector (overheid, zorg, onderwijs) gericht, maar zal juist een versterking nodig hebben vanuit de private sectoren (stuwende werkgelegenheid, kennis en innovatie centraal) waar samenwerking tussen overheid, ondernemers en onderwijsinstellingen van groot belang is. Er bestaat behoefte aan nieuwe werklocaties die een andere ruimtelijke setting kennen dan de traditionele bedrijventerreinen. Herstructurering en kwalitatieve verbetering vragen onze aandacht. Een uitstekende bereikbaarheid op knooppunten is randvoorwaarde voor het optimaal functioneren van onze regionale economie (weg, water, spoor). Aandachtspunt vormt een goede verankering van de (bestuurlijke) netwerken in de regio. Met de Strategische agenda is hier een stevig fundament voor gelegd.

Bezien vanuit deze ontwikkelingen, de geschetste vraagstukken in de komende jaren en de Strategische agenda van de regio is een bijstelling in onze aandacht, handelen en de benodigde investeringen gewenst. Zo zal de nadruk in ons handelen meer komen te liggen op de kernwoorden kwaliteit, duurzaam (balans people, planet, profit), slim (kennis en innovatie) en samen (samenwerking in netwerken, tussen stad en land, tussen dorpen en steden, en tussen overheid-onderwijs-ondernemers); op basis van een sterke eigen identiteit, kennisdeling, nieuwe verbindingen en de betaalbaarheid om benodigde transitie te realiseren. Nieuwe arrangementen (inhoudelijk, bestuurlijk, financieel) zijn noodzakelijk.

Een vertaling van de centrale ambitie naar ruimtelijk-economisch perspectief is:

Het creëren van een goed en prettig woon-, werk- en leefklimaat ('excellent verblijfsklimaat') in balans met een duurzame ontwikkeling van de regio (people, planet, profit).

Dit centrale ruimtelijke uitgangspunt is uitgewerkt in een aantal ambities, zoals verstedelijking en duurzaamheid, en een aantal randvoorwaarden. Bij randvoorwaarden gaat het bijvoorbeeld om een goede (interne en externe) (multimodale) bereikbaarheid, maar ook over versterking van de positionering van strategische netwerken, samenwerking en een sterke en slagvaardige overheid. Commitment van andere overheden en vraagstukken rondom het organiseren van (financiële) middelen is tevens onderdeel hiervan.

In het vervolg van dit hoofdstuk worden de ruimtelijke ambities en de randvoorwaarden nader uitgewerkt en onderbouwd. Bij de ambities en randvoorwaarden geven we in kaders steeds aanzetten voor uitgangspunten. Het is de bedoeling keuzes te maken in uitgangspunten en dit te doen met onze partners in de regio. Bedoeling is dat we daarin zoveel mogelijk recht willen doen aan de balans in people, planet, profit.

Centrale ambitie in relatie tot social innovation

De kwaliteiten van Hart van Brabant in relatie tot en van belang voor positionering als regio van 'social innovation' zijn de centrale ligging in een gebied met een bevolkingsomvang van rond de twee miljoen inwoners -indien we kijken naar het schaalniveau van de Randstad-Antwerpen-Ruhrgebied is dit nog groter- en de kwaliteit en diversiteit van het landschap. De landelijke Noord-Zuid ontwikkelingsassen van A16/ HSL en A2/ Brainport zijn een belangrijk gegeven voor deze regio. Door de centrale ligging van de regio, het feit dat de regio aan zowel de noord- als zuidzijde gelegen zijn aan de oost-westverbindingen (A58, A59) die deze ontwikkelassen met elkaar verbinden, en de ligging aan de vaarweg tussen de Randstad en het Ruhrgebied (Bergsche Maas) en de spoorverbinding (Breda - Tilburg - Eindhoven) kunnen deze op meerdere manieren aan elkaar worden gekoppeld. De steden Tilburg en Waalwijk nemen daarbij een belangrijke positie in.

De centrale ligging en fraaie omgeving bieden bovendien kansen voor Hart van Brabant om daarnaast een eigen ontwikkelingstraject op het thema 'social innovation' in te gaan, in relatie tot zijn omgeving inspelend op de sterke kanten van de regio, functioneel en ruimtelijk, en met respect voor landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Daarbij wordt aansluiting gezocht bij de doelen van een duurzame ruimtelijke inrichting uit het rijksbeleid.

De ligging van Hart van Brabant, de kwaliteiten van dit gebied en het leidende thema 'social innovation' als ambitieniveau maakt dat onze regio niet alleen een eigenstandige positie inneemt, maar zorgt er ook voor dat er sprake is van complementariteit tussen de vier regio's in Noord-Brabant (Hart van Brabant, West-Brabant, Zuidoost-Brabant en Noordoost-Brabant). Hart van Brabant kan een belangrijke verbindende rol vervullen tussen de drie andere regio's en een meerwaarde bieden.

Ruimtelijke ambities

1. Centrale ambitie: goed en prettig woon-, werk- en leefklimaat ('excellent verblijfsklimaat') in balans met een duurzame ontwikkeling van de regio (people, planet, profit).

Hart van Brabant heeft zich kunnen ontwikkelen tot wat de regio nu is en de kwaliteiten die leiden tot een leefbaar gebied, onder andere door de bijzondere onderlaag die van onschatbare waarde is: water, natuur en landschap, en de diversiteit van a-biotische waarden en geomorfologische samenstelling. De regio Hart van Brabant wordt getypeerd door een grote variatie in én grootschalige én kleinschalige landschappen. Ten opzichte van omliggende regio's heeft deze onderlaag een onderscheidende functie en meerwaarde voor deze regio. Deze landschappen zijn nu en in het verleden de basis (geweest) voor de huidige identiteit en voor ontwikkelingen op het gebied van recreatie, toerisme, economie, werken en wonen. De onderlaag blijft uitdagen om telkens weer tot creatieve ontwikkelingen te komen.

Hart van Brabant wil een veelzijdige, dynamische regio zijn met een grote aantrekkingskracht voor wonen, werken, leren en recreëren. Positionering als regio van social innovation zorgt voor een versterking van de positie van Hart van Brabant in een netwerk dat zich bovenregionaal en zelfs (inter)nationaal uitstrekt en gebaseerd is op de verbinding tussen kennis-kunde-kassa, denken-doen, people-planet-profit, mens-milieu-maatschappij en samenwerking tussen ondernemers, overheden en onderwijsinstellingen. Hart van Brabant is bij uitstek een onmisbare schakel in de verbinding en het slim inspelen op kansen. Op basis van de eigen, sterke kwaliteiten van de regio (vele verbindingen, sterke netwerken, korte lijnen, open verhoudingen, een gevarieerde en aantrekkelijke onderlaag, een mozaïek van stad en land en de diverse landschappelijke elementen) en het versterken van de randvoorwaarden op gebied van bereikbaarheid, netwerken en duurzaamheid zal de aantrekkingskracht van Hart van Brabant niet alleen uitstralen op de huidige inwoners en ondernemers, maar ook prikkelen van bewoners, bezoekers en bedrijven (van buiten de regio) om zich blijvend in deze regio te vestigen.

Het fundament voor goed wonen, werken en leven in Hart van Brabant is gelegd en dit fundament willen we verder versterken.

De toegevoegde waarde van zijn onderscheidende eigenschappen en ruimtelijke kenmerken (groene-blauwe onderligger, multimodale ontsluiting regio, diversiteit woon- en werkmilieus, hoogwaardig leisure en recreatie en toerisme) biedt de regio Hart van Brabant de potentie om de ambitie om internationaal een nog sterkere positie in te nemen in de economische ontwikkeling waarin kennisontwikkeling op het vlak van social innovation en de concrete doorvertaling en toepassing ervan in een breed palet aan activiteiten centraal staan, succesvol te realiseren. Investeringsdienen

gericht te zijn op de structuurversterking en verduurzaming van het vestigingsklimaat en de kwaliteit van de leefomgeving.

Het creëren en verder ontwikkelen van een aantrekkelijk vestigings- en verblijfsklimaat in Hart van Brabant is van belang voor (huidige en toekomstige) bewoners, ondernemers en bezoekers en versterkt én ondersteunt de ambitie van 'Hart van Brabant regio van social innovation'. De vitaliteit van de regio op basis van een bijzonder mozaïeklandschap tussen stad en land, water en groen, wonen, werken, recreëren en leren, tussen economie, ecologie en sociaal-culturele ontwikkelingen vormen de basis voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat.

Versterking van het verblijfsklimaat komt tot uiting in investeringen in de landschappelijke kwaliteit, in versterking van de bovenregionale infrastructuur (weg, water, spoor), in de verbinding tussen steden en dorpen en in aantrekkelijke en gevarieerde woon- en werkgebieden. Naast versterking van de fysieke kenmerken, gaat het ook om een prettige omgang tussen mensen, in de wijze waarop ondernemers in de ontwikkeling van hun activiteiten worden bediend, in mogelijkheden voor maatschappelijke participatie en sociale stijging van inwoners.

2. Verstedelijking

De verstedelijking in Hart van Brabant willen we duurzaam vormgeven: een compact verstedelijk gebied (wonen en werken) én een vitaal platteland. Hart van Brabant kent een interessant woonklimaat, dat aantrekkingskracht biedt voor instroom van jonge mensen (o.a. hoger onderwijsvoorzieningen in Tilburg) en aantrekkelijk is voor bedrijven, kenniswerkers, creatievelingen én de inwoners van de acht gemeenten. Hart van Brabant wil 'van meer naar beter'. Dit betekent dat een kwaliteitsimpuls voorop staat, zowel in bebouwd gebied (steden en dorpen) als in landelijk gebied en op het gebied van infrastructuur (bereikbaarheid). Er liggen grote (binnenstedelijke) herstructurerings- en vernieuwingsopgaven (bijvoorbeeld Spoorzones Tilburg en Oisterwijk en Haven 8 in Waalwijk). Resultaat is een divers en afwisselend, kwalitatief hoogwaardig gebied dat ruimte geeft aan het gebruik in een evenwichtige balans tussen people, planet en profit.

3. Landschapsontwikkeling

Hart van Brabant is te beschouwen als een aaneenschakeling van bijzondere water, natuur en landschapselementen. Hoewel de waarde van deze landschappen op zichzelf uniek is kan door de introductie van een netwerk van connecties van deze gebieden het geheel nog sterk aan waarde winnen. Om een kwaliteitsimpuls te geven aan de landschapsontwikkeling in de regio Hart van Brabant, is de ambitie het netwerk van water, natuur en landschap te vergroten, versterken en verbinden. Om samenhang en meerwaarde in het landschap te creëren moeten afspraken gemaakt worden over de realisering van het samenhangende groen-blauwe netwerk. Uitgangspunt is het komen tot een robuust en veerkrachtige landschapsontwikkeling waarin kwaliteit een belangrijke rol speelt.

4. Recreatie en toerisme

Hart van Brabant wil ruimte geven aan de economische sector recreatie en toerisme die sterk verbonden is met onze regio. Versterken van de recreatieve functie en het bieden van ruimte voor het ontwikkelen van de toeristische en vrijetijds/leisure sector gaat hand in hand met de ontwikkeling van een vitaal en robuust groen-blauw netwerk in de regio. Van belang voor een versterking van de vrije tijdseconomie is een samenhangend en ondersteunend voorzieningenniveau.

Ruimtelijke randvoorwaarden

Naast de geformuleerde ambities is een drietal randvoorwaarden geformuleerd:

A. Bereikbaarheid: efficiënt en robuust verkeer- en vervoersysteem

Verbeteren van de interne én externe (multimodale) bereikbaarheid Hart van Brabant: Hart van Brabant als schakelkast in Zuid-Nederland (scharnier en dé verbindingsschakel in een groter NW-Europees stedelijk netwerk). Fysieke verbindingsschakels en strategische ligging zijn belangrijk voor bedrijven om zich te vestigen.

B. Positionering in externe netwerken

Hart van Brabant wil haar positie versterken in externe netwerken op provinciaal, regionaal en (inter-)nationaal niveau. Te denken valt dan aan De Ideale Connectie, ROM, provincie Noord-Brabant, BrabantStad en B5, Brainport ZO-Noord-Brabant, Maintenanceplatform in Midden- en West-Brabant,

Noord-Oost Brabant, de rijksoverheid en Europa.

C. Samen én met een eigen identiteit

Een stabiel lokaal bestuur is een voorwaarde om in regionaal verband samen te werken. De gemeentelijke overheden vervullen een faciliterende rol in het ruimtelijke domein. Het gaat dan bijvoorbeeld om het creëren van voldoende en gedifferentieerde werklocaties, investeren in goede multimodale infrastructuur (weg, water, rail), profilering van de regio als een aantrekkelijk woon- en werkgebied, zorgen voor een lage lokale lastendruk, effectieve dienstverlening, en het verder ontwikkelen en stimuleren van netwerken (tussen bedrijven, met kennisinstellingen etc.). Kortom, het gaat om het creëren van een goed ondernemings- en vestigingsklimaat.

Daarnaast kan de overheid een initiërende rol spelen om ook op langere termijn kennis te ontwikkelen, verbindingen over sectoren heen te kunnen leggen met andere maatschappelijke ontwikkelingen. Lange termijnverkenningen, het opstellen van sectoranalyses, het actief initiëren van netwerken in de stad van partijen die van nature niet automatisch met elkaar in contact komen, het herkennen en verder ontwikkelen van kansen voor samenwerking tussen partijen en op grensvlakken van bestaande activiteiten of binnen sectoren. De overheid is zo actief op zoek naar marktkansen en nieuwe verbindingen. De sociaal-economische identiteit van de regio kan hiermee versterkt worden. In het arbeidsmarktbeleid hebben de lokale overheden een meer regisserende en sturende rol. Goede informatiemanagement en sturing, het adequaat verbinden van de juiste activiteiten en vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, en het belang van netwerken om optimaal aan te kunnen sluiten op de natuurlijke schaal van de arbeidsmarkt is daarbij van belang.

Als het gaat om de samenwerking tussen gemeenten, dan is deze samenwerking gericht op een synergie voor Hart van Brabant die de afzonderlijke gemeenten ieder voor zich niet kunnen bereiken. Afstemming én commitment is nodig om daadwerkelijke synergie en complementariteit te bereiken, waardoor de regio zich als geheel duurzaam (maatschappelijk, sociaal, cultureel, economisch en vanuit milieuopectiek) kan blijven ontwikkelen waarbij de basiskwaliteiten van natuur, landschap en cultuurhistorie versterkt worden.

Belangrijk aandachtspunt is dat door de regionale samenwerking de eigenheid van de afzonderlijke gemeenten niet verloren gaat. Dat is immers óók een belangrijk onderdeel van de identiteit van Hart van Brabant (eenheid door verscheidenheid). De afzonderlijke gemeenten dragen zorg voor versterking op die onderdelen die voor hun gemeente kenmerkend en goed zijn, daarmee van belang voor de versterking van de positie van de regio. Daarbij kunnen de accenten en de meerwaarde per gemeente verschillend zijn. Tilburg heeft als centrumstad een trekkende rol, maar wil nadrukkelijk samen met de regiogemeenten de ambities invullen en krachtig positioneren. Wederzijdse versterking en complementariteit komt de kracht en identiteit van Hart van Brabant als regio van social innovation ten goede. De balans tussen gezamenlijke groei met oog voor de identiteit en eigenheid van de afzonderlijke gemeenten vormt de basis voor het Hart van Brabant van de toekomst. Social innovation vormt het centrale thema dat via het versterken van een prettig en aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat een uitwerking krijgt in de ruimtelijke visie.

De regiogemeenten realiseren zich dat zij, om hun ambities waar te kunnen maken, daar in eerste aanleg zelf verantwoordelijk voor zijn. Zij voelen zich verantwoordelijk en zijn bereid deze verantwoordelijkheid te dragen en zich daar naar te gedragen. Immers het zijn de gemeenten die vanwege hun positie ten opzichte van de burgers, het eerste aanspreekpunt zijn om een goed ruimtelijk kader te scheppen voor een excellent vestigingsklimaat en om de identiteit van de regio optimaal vorm te kunnen geven. Zij zullen daarom in direct contact met het maatschappelijke middenveld tot een gezamenlijk gedragen visie komen.

Vaak zal ruimtelijke ordening een boven-regionaal (lees: provinciaal) karakter hebben. De provinciale ruimtelijke ambities zijn weergegeven in de provinciale structuurvisie. Deze is in oktober 2010 door Provinciale Staten vastgesteld.

Verantwoordelijkheden zijn niet altijd strikt te scheiden. Dat betekent dat op onderwerpen soms een gezamenlijke verantwoordelijkheid rust. In die gevallen is het van belang om de visie van de regiogemeenten en de visie van de provincie op elkaar af te stemmen. De regiogemeenten willen dit onder meer bewerkstelligen door met de provincie in gesprek te gaan omtrent de visie zoals die nu is vormgegeven.

De regiogemeenten realiseren zich, dat voor bepaalde onderwerpen de provincie kiest voor de inzet van normerende instrumenten (met name de verordening ruimte). Het betreft dan met name die gevallen, waar in de ogen van de hogere overheid voor de lagere overheden geen of slechts zeer beperkte keuzevrijheid bestaat m.b.t. de uitvoering. Enerzijds scheidt dit rechtszekerheid en een duidelijk afgebakend kader waarbinnen nog speelruimte voor de gemeenten aanwezig is. De keerzijde hiervan is dat het op gemeentelijk en regionaal niveau kunnen vormgeven van ontwikkelingsplanologie, verder weg komt te staan. Immers, inzet van de normerende instrumenten zal beperkend (en mogelijk verstarrend) werken in het kader van een goede ruimtelijke ordening. Ook zal dit onder meer leiden tot het beperken van het kunnen creëren van maatwerkoplossingen. Vooral voor deze regio, die zijn kracht in het verleden steeds heeft ontleend aan het zoeken en vinden van creatieve oplossingen en vanuit het gedachtegoed van "social innovation" de regio de komende decennia verder vorm wil geven.

Uit de regionale visie zal een integrale gebiedsopgave voortvloeien. De gemeenten willen deze opgave zelf uitvoeren. Echter de opgave zal op onderdelen het regionale niveau ontstijgen en ook het provinciale en rijksniveau betreffen. Vooral in die gevallen zal het belangrijk zijn dat de regio samen met de provincie en het rijk tot uitvoering van deze gebiedsopgaven kan komen. Het is evident dat ook private partijen daarbij zullen worden betrokken. De overheden zullen in overleg met elkaar treden om de gezamenlijke gebiedsopgaven goed te verankeren in hun visies en duidelijke afspraken te maken over de diverse taken, rollen en verantwoordelijkheden. Dit zal betekenen dat het regionale uitvoeringsprogramma zal worden afgestemd met de provinciale gebiedsagenda.

De ambities zoals deze in de visie zijn opgenomen, zullen de gemeenten niet alleen een rol als "ontwikkelaar" hebben, maar willen zij ook een faciliterende rol hebben voor initiatieven vanuit het maatschappelijke middenveld. Zo valt te denken aan parkmanagement, facilitymanagement. Ook stimuleringsmaatregelen zijn zeker denkbaar (zoals subsidieregelingen), maar ook aan juridische kaderstelling, zoals het opstellen van flexibele bestemmingsplannen, inzet van WVG en dergelijke. Het is evident dat de instrumenten steeds dienen om (mede) uitvoering te geven aan de ambities van deze regionale visie.

Naast een sterke samenwerking tussen de gemeentelijke overheden en de provincie, is samenwerking met andere partners cruciaal. Overheden, ondernemers en onderwijsinstellingen tillen in de Strategische Agenda Hart van Brabant de samenwerking op een hoger niveau en zal middels het uitvoeringsprogramma van deze ruimtelijke visie verder worden doorgezet.

Kader 6: Mogelijke uitgangspunten bij de ruimtelijke ambities

1. Goed en prettig woon-, werk- en leefklimaat ('excellent verblijfsklimaat') in balans met een duurzame ontwikkeling van de regio (people, planet, profit).

- Ontwikkeling van een gezond, veilig en aangenaam (kwalitatief hoogwaardig) woon-, werk én leefklimaat voor iedereen
- Identiteit van de regio behouden en ontwikkelen
- Kwaliteit van de woonomgeving versterken
- Ontwikkelen van een hoogwaardig mobiliteitssysteem
- Zorgen voor een compleet, maar afgestemd voorzieningenniveau in de regio
- Aandacht voor en ruimte bieden aan ondernemerschap, onderwijs en innovatie (netwerken intensiveren, kruisbestuivingen stimuleren en faciliteren, stimuleren broedplaatsen en ruimte voor experimenten)
- Opleiden en vasthouden van jongeren in de regio
- Ontwikkeling van sterke kennisclusters kunnen plek vinden op knooppunten (bijvoorbeeld langs de A58, A59, in de Spoorzone Tilburg of als onderdeel van de Leisure Boulevard hotspots).
- Verduurzaming wonen, werken, transport, agrosector
- Klimaatneutraal Hart van Brabant in 2045
- Het groen-blauwe netwerk van belang voor klimaatadaptatie in stedelijk én landelijk gebied
- Maatschappelijk verantwoord ondernemen voor overheden én bedrijven.
- Biodiversiteit biedt nieuwe mogelijkheden voor een kwalitatief hoogwaardig vestigings- en verblijfsklimaat
- Hart van Brabant zet in op een energiebesparing en een duurzame energietransitie (oprichting Regionaal Duurzaam Energiebedrijf Hart van Brabant (RDEMB), Energy Valley Hart van Brabant).
- Gezonde leefomgeving voor alle inwoners

2. Verstedelijking:

- Versterken kwaliteit mozaïek: bouwen binnen contouren van bestaand stedelijk gebied en provinciaal zoekgebied (incl. binnenstedelijke herstructurering) (intensiveren/ transformeren) en groen netwerk als basisstructuur
- Concentratie verstedelijking in bestaand stedelijk gebied
- Kwaliteitsverbetering als uitgangspunt
- De gemeenten in Hart van Brabant stemmen plannen m.b.t. wonen en werken af
- Zuinig ruimtegebruik is leidend in ruimtelijke ontwikkelingen
- Ruimte voor bedrijven: herstructurering/ transformatie werklandschappen/ werklocaties
- Herstructurering woonlocaties binnen bestaand bebouwd gebied
- Ruimte bieden aan functiemenging en multifunctioneel ruimtegebruik
- Zorgen voor een goede ontsluiting van stad naar platteland
- Ruimte voor de agrarische sector (in balans met landschappelijke ontwikkeling)
- Differentiatie kwaliteit woonmilieus in stedelijk én landelijk gebied
- Levensloopbestendig bouwen en ruimte voor particulier opdrachtgeverschap (wonen)
- Duurzame bedrijventerreinen (ecoparken en pilot Energy Valley Hart van Brabant)
- Footloose bedrijvigheid verbonden met de kwaliteiten van de regio;
- Slim werken en slimme inpassing in het landschap, bijvoorbeeld in nieuwe bedrijvenlocaties zoals Wijkevoort (Tilburg) of Haven 8 (Waalwijk), Kempenbaan (Tilburg);
- Economische dynamiek in stedelijk gebied, maar ook leefbaarheid op platteland en in kleine kernen
- Cultuurhistorie als waardevol element in de verstedelijkingsopgaven behouden
- De druk op waardevolle landschappen verkleinen om verrommeling en aantasting van het mozaïeklandschap te voorkomen.
- Accommoderen nieuwe vormen van verstedelijking als gevolg van mondialisering en digitalisering (24 uren economie, ontmoetingspleken, mobiliteit)

3. Landschapsontwikkeling:

- "Vergroten, Verbinden en Versterken", zodat een samenhangend landschappelijk netwerk ontstaat
- Ontwikkelingen van een robuust netwerk van de diversiteit aan natuurgebieden, landschappen en agrarische landschappen (o.a. beperking spoorse doorsnijdingen en barrièrewerking, (ecologische) verbindingzones, groene geleidingszones: slim verbinden van verschillende landschappen met spannende overgangen;
- Benadrukken overgangen tussen landschapstypen: zo ontstaan interessante plekken, het watersysteem wordt hersteld en aangepast aan de wensen voor natuurherstel en aan klimaatontwikkelingen (ontwikkelen van een robuust watersysteem) en de biodiversiteit neemt toe.
- Betere waterveiligheid en koppeling van waterberging en droogtebestrijding
- Door samenhangend netwerk kan biodiversiteit toenemen (verduurzaming buitengebied)
- Groene strategische randen als buffers tussen landelijk en stedelijk gebied
- Inpassing van cultureel erfgoed in de regio en het stimuleren van nieuwe functies van voormalig industrieel erfgoed.
- Het creëren van goede overgangen/ relaties tussen platteland en dorp, stad en land
- Versterking van de landschapsontwikkeling impliceert ook dat er oog is voor de (be-)leefbaarheid van het landschap.
- Landelijk gebied als multifunctionele gebruiksruimte
- Ruimte voor nieuwe economische dragers in stedelijk en landelijk gebied.
- Ruimte voor zorglandschappen (zorgeconomie, wellness in ontspannen, groen-blauwe omgeving); verdieping en verbreding in de landbouw biedt kansen voor nieuwe product-Varktcombinaties;
- Versterken landschappelijke overgangen naar nationaal park Loonse- en Drunense Duinen en het nationaal landschap het Groene Woud.
- Identiteit van gebieden, zoals de verschillende tijdlagen (cultuurhistorie) verbeelden en 'aan de man brengen' om binding met plekken en de regio te realiseren. Dit kan ook een wapen zijn in het minder footloose voelen van bewoners en bedrijven.
- Streekproducten en produceren voor de lokale markt in de landbouw;

4. Recreatie en toerisme:

- Benoemen recreatieve poorten en versterking van de recreatieve poorten
- Verbeteren van de toegankelijkheid van de recreatievoorzieningen in het landelijk gebied
- Versterking recreatieve waarde platteland: ontwikkeling recreatieve zones en netwerken
- Stedelijke leisure in afstemming met leisure-activiteiten in het landelijk gebied (natuur, bos, nationaal park en nationaal landschap)
- Nieuwe doelgroepen (o.a. multicultureel, ouderen (vergrijzing), aantrekkelijk zorglandschap) als bron voor nieuwe vormen van recreatieontwikkeling.
- Ontwikkelingen in aansluiting op concept Leisure Boulevard

Kader 7: Mogelijke uitgangspunten bij ruimtelijke randvoorwaarden

A. Bereikbaarheid: efficiënt en robuust verkeer- en vervoersysteem:

- versterken multimodale ontwikkelingen Hart van Brabant (weg, water, spoor) (o.a. multimodaal goederenvervoer, transferia en vervoersknooppunten (multimodale knooppuntlocaties)) (goederen en personenvervoer)
- ontwikkelen van een samenhangend en volledig regionaal infrastructuurnetwerk (wegennet, openbaar vervoer, fiets)
- goede bereikbaarheid van recreatief-toeristische bestemmingen
- aandacht voor mobiliteitsmanagement (fiets, OV)
- realiseren van hoogwaardig openbaar vervoer (HOV)
- spoorcapaciteit vergroten, frequentieverhoging
- capaciteitsvergroting en frequentieverhoging water
- benutten van bestaande infrastructuur door toepassing van technologische mogelijkheden
- digitale infrastructuur versterken: aanleg glasvezel in heel Hart van Brabant en bereikbaar maken voor iedereen in HvB
- versterken verbindingen met de Randstad (en West-Brabant), Vlaanderen en ZO-Brabant en het Duitse achterland (Hart van Brabant als schakel in het NW-Europese netwerk).
- versterken van de ladderstructuur, waarin Hart van Brabant de beide internationale noord-zuidassen in Brabant (Den Bosch-Eindhoven (A2/ spoor) en de as over Breda (A4/ HSL)), maar ook de regionale noord-zuidas (n261) beter met elkaar verbindt (A58, A59, spoor, Maas) en completeert, en op de knooppunten tot multimodale ontwikkeling te komen.

B. Externe netwerken

- samenwerking regiogemeenten wonen, werken en landschapsontwikkelingen. Samenwerking leidt tot gezamenlijke lobby bij Europa, rijk en provincie t.b.v. (financiële) middelen, ondersteuning en expertise
- positionering regio Hart van Brabant op basis van eigen bewezen kracht en identiteit als de ideale verbinding tussen West- en Zuidoost-Brabant, binnen de B5/ Brabantstad en ten opzichte van NW-Europees stedelijk netwerk.
- goede samenwerking met de provincie Noord-Brabant, de overige regio's en de gemeenten die aan Hart van Brabant grenzen;
- Nieuwe publiek-pulieke allianties en publiek-private samenwerking (soms incidenteel)
- samenwerking in de triple helix - overheid, ondernemers, onderwijs

C. Samen én met een eigen identiteit

- samenwerking Hart van Brabant tussen overheden, onderwijs en ondernemers
- nieuwe allianties tussen en binnen sectoren stimuleren en waar mogelijk faciliteren
- nieuwe economische netwerken
- beter benutten sociale infrastructuur en netwerken in de regio
- efficiënte en effectieve dienstverlening overheden richting bedrijven, instellingen en burgers.
- samenwerking met particulieren (in beleid en uitvoering)

6. Ruimtelijk programma Hart van Brabant op kaart

Voor het ruimtelijk programma voor de regio Hart van Brabant is voor de sectoren wonen, werken, landbouw, natuur, water, toerisme/recreatie en infrastructuur een onderscheid gemaakt in:

- de huidige situatie (2010)
  - de bestaande (en vastgestelde) plannen tot 2020
  - de ambitie die de regio heeft tot circa 2030, bovenop de plannen 2020 én vanaf de periode 2020.
- Naast deze kaarten zullen nog kaarten worden toegevoegd op het gebied van de ruimtelijke vertaling van de ambities op het gebied van 'energie' en 'onderwijs/ kennis'.

De sectorale ambities zullen vertaald worden in een integrale verbeelding: de ambitiekaart Hart van Brabant 2020 en 2030.

Ook voor deze kaarten geldt dat het een aanzet is voor ambities van de regio, vooral bezien vanuit de (gemeentelijke) overheden. Met andere partijen in de regio kan een completer en integraler beeld van de ambities worden verbeeld.

Wonen

Over het kwantitatieve regionale woningbouwprogramma tot 2020 zijn in de regio Tilburg en omgeving in 2009 afspraken gemaakt met de provincie. De door Waalwijk en Loon op Zand gemaakte afspraken met de provincie lopen tot 2018. Voor eind 2010 wordt met de gehele regio afspraken gemaakt tot 2020. Voor de regio ligt de uitdaging om tot een kwalitatief verantwoord aanbod te komen, waarbij ook wordt ingespeeld op de kansen en (on-)mogelijkheden van individuele gemeenten. Gezamenlijk wordt gestreefd naar een door de regio gedragen programma dat een realistisch antwoord biedt op de vraag vanuit het woningmarktgebied, tegemoet komt aan de risico's van individuele gemeenten en die toekomstbestendig is, ofwel rekening houdend met beperkte groei en mogelijke krimp in de toekomst.

Voor de middellange termijn, tot 2020, richten de regiogemeenten zich op een toevoeging aan de woningvoorraad welke aansluit op de provinciale woningbehoefteprognose. Gedetailleerde afspraken tot 2020 over wonen zijn gemaakt binnen het Regionaal Ruimtelijk Overleg tussen gemeenten en de provincie Noord-Brabant. Voor de periode 2009 - 2020 zijn de volgende kwantitatieve afspraken gemaakt:

Gemeente	Aantal woningen 2009 - 2020
Dongen	1.250
Gilze en Rijen	1.600
Goirle	1.450
Hilvarenbeek	860
Loon op Zand	n.t.b.
Oisterwijk	1.350
Tilburg	9.100
Waalwijk	2.740 (tot 2018)

Op de kaart 2020 is aangegeven op welke locaties deze woningen (aantallen met een omvang van meer dan 100 woningen) zijn gepland. Voor een deel is deze toevoeging van het aantal woningen in de bestaand bebouwd gebied en deels ook uitbreiding.

Ambitie 2030:

Het programma zoals dat er nu ligt tot 2020 krijgt naar verwachting een langere looptijd dan 2020. Na 2020 zal de vraag welke woningen gebouwd moeten worden nog manifester in beeld komen.. Bovendien zal de focus nog nadrukkelijker verschuiven van nieuwbouw naar (aanpassingen van) de bestaande woningvoorraad
Bovendien zal de focus meer verschuiven van nieuwbouw naar (aanpassingen van) de bestaande woningvoorraad. Dit alles heeft te maken met de op langere termijn teruglopende groei van de bevolking in de regio, waardoor ook de groei van de woningbehoefte - nadat ook de groei van het aantal huishoudens afneemt - zal afnemen.

In de periode 2020 - 2030 zal ook zeker de vergrijzing een nog grotere rol spelen in de manier waarop de woningbouw wordt vormgegeven. Zo zal er bijvoorbeeld een combinatie ontstaan met het verlenen van zorg en welzijnsdiensten. Het gaat dan om het voldoende voorzien in 'beschermd wonen' en het 'verzorgd' wonen, waar de meer intensievere vormen van zorg (kunnen) worden aangeboden. Levensloopbestendig bouwen vraagt daarom nu al aandacht.

Op de ambitiekaart is dan ook verbeeld dat het in grote lijnen voor wat betreft woningbouw niet meer gaat om nieuwbouw maar om verdichting én verdunning van de bestaande woningvoorraad (intensief beheer).

In de regionale woonvisie Hart van Brabant wordt dit concreter uitgewerkt.

Werken

Voor de periode tot 2020 zijn er in het verleden afspraken gemaakt met de provincie over het programma uitbreiding van bedrijventerrein. Op de kaart 2020 is aangegeven welke locaties in beeld zijn om dit bedrijventerreinprogramma in te vullen. Ook is een aantal locaties opgenomen dat in de loop van de tijd in de planning van gemeenten is opgenomen, maar (nog) niet in het provinciale bedrijventerreinprogramma.

De kaart in 2020 laat ook de door de gemeenten geplande locaties voor kantorenconcentraties zien.

De provincie Noord-Brabant is bezig met nieuwe prognoses voor het verwachte benodigde ruimtebeslag voor bedrijventerreinen. Met de regio worden de prognose-uitkomsten naast het huidige aanbod en de gemeentelijke plancapaciteiten gelegd. Gezamenlijk wordt gekeken of er voor de langere termijn aanpassingen nodig zijn.

Net als bij wonen gaat het voor de langere termijn- naast incidenteel realisering van een nieuwe werklocatie - vooral ook om het aanbieden van de juiste kwaliteit van bedrijventerreinen en om herstructurering van bestaande bedrijventerreinen.

Voor wat betreft herstructurering van bedrijventerreinen gaat de regio op de korte termijn al aan de slag met het opstellen van een regionaal herstructureringsprogramma.

Op de ambitiekaart 2030 is net als bij de sector wonen nauwelijks uitbreiding van bedrijventerrein opgenomen, maar wel aanpassing / vernieuwing van de bestaande voorraad (intensief beheer).

Landbouw

Als uitgangspunt voor de landbouw voor het jaar 2020 is de structuurvisie van de provincie Noord-Brabant genomen. Het is de ambitie van de regio om in 2030 de Landbouwwontwikkelingsgebieden omgezet te hebben in 'zoekruimte voor primair agrarisch gebied'. Dat is verbeeld op de ambitiekaart. Met de partners in onder andere de agrarische sector zal de regio verder spreken over wat de ambitie kan zijn voor het grote areaal landbouwgebied in de regio op de lange termijn. Zo is bijvoorbeeld de landbouw die een functie heeft voor de lokale markt in opkomst en ook kan gedacht worden aan bijvoorbeeld bio-energie.

Water, natuur en landschap

Als uitgangssituatie (2010) voor natuur, landschap en water is de structuurvisie van de provincie genomen.

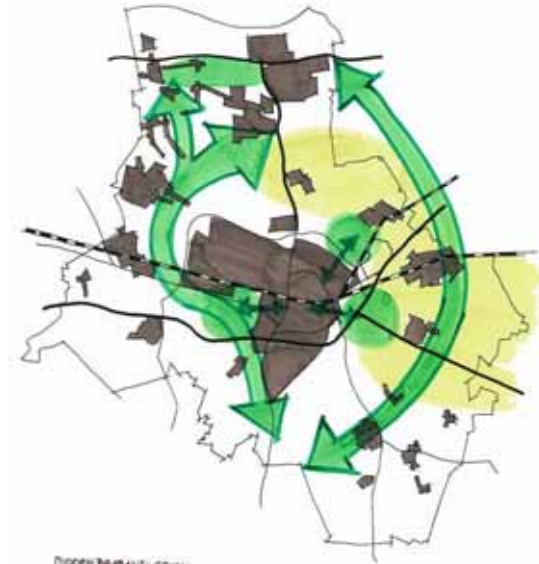
De ambities voor wat betreft water, natuur en landschap liggen in het algemeen op het 'versterken, vergroten en verbinden' van natuur en landschap. De uitvoering van het algemene principe ligt vaak bij instanties als Staatsbosbeheer of het Brabants Landschap. Bovendien is zeer recent de regionale samenwerking op het gebied van water, natuur en landschap binnen de acht ROM-gemeenten opgepakt. Bovendien wordt de regionale samenwerking nog uitgebreid met een structureel overleg met in de regio opererende partijen. Immers, juist het thema landschap vormt de onderlaag voor uiteenlopende thema's als natuur, water, landbouw en toerisme. De ambities voor de toekomst willen we dan ook graag verkennen met de externe partners in de regio.

Vanuit gemeentelijke zijde ligt de nadruk tot 2020 (en misschien ook 2030) op het realiseren van een robuuste verbindingzone aan zowel de oost- als de westzijde van de regio en een viertal buitenstedelijke groengebieden. In de figuren 1 en 2 en op de ambitiekaarten is dit principe voor 'groen en natuur' op het niveau van Brabant en van Hart van Brabant weergegeven.

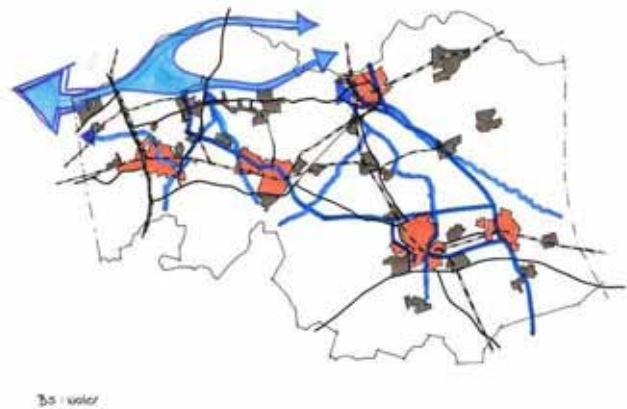
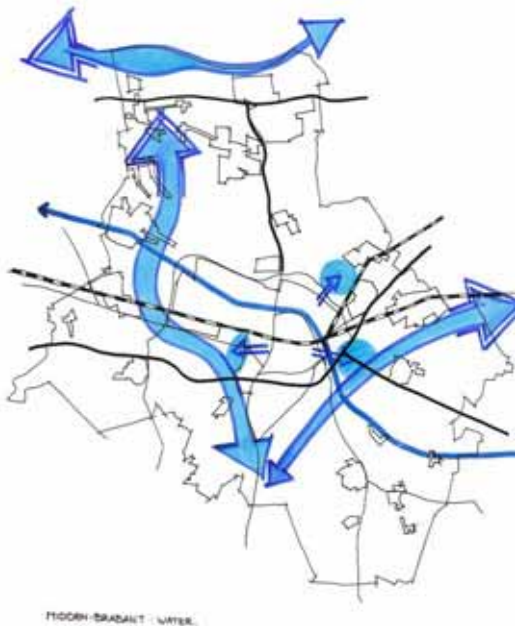

Als het gaat om 'water' gaat het ruimtelijk tot 2020-2030 vooral om beek- en kreekherstel, rivierverruiming en het aanleggen van zogenaamde waterparken (zie de figuren 3 en 4).

Figuur 1 en 2 Natuur en landschap in de provincie Noord Brabant en in de regio Hart van Brabant

Figuur 3 en 4 Water in de provincie Noord Brabant en in de regio Hart van Brabant

Toerisme en recreatie

Op de kaart 'toerisme en recreatie' in de huidige situatie is te zien dat er veel activiteiten in de regio zijn op het gebied van toerisme en recreatie.

Voor de toekomst is het van belang om het concept 'Leisure Boulevard' in te vullen in de regio. Voor een groot deel gaat het hier om samenwerking/ organisatie. Voor zover het concept concreet ruimtelijk te vertalen is, wordt dat opgenomen op de ambitiekaarten van 2020 en 2030. Als ambitie is nu ruimtelijk op de kaart de nadruk gelegd op het realiseren van 'groene/ recreatieve poorten', het

7. Uitvoeringsprogramma Hart van Brabant

De regio Hart van Brabant kiest uiteindelijk een aantal projecten dat door de regio gedragen wordt. Deze projecten hebben een meerwaarde voor het bereiken van de ambities van de regio. Een regionaal uitvoeringsprogramma is daarom een essentieel, maar niet vrijblijvend, onderdeel van deze visie. Het uitvoeringsprogramma kan (flexibel) worden bijgestuurd na elke collegeperiode van vier jaar. Uiteraard blijven de lange termijn visie en geformuleerde ambities leidend.

Als basis voor het uitvoeringsprogramma worden de ruimtelijk-economische ambities en de duurzaamheidsbalans people-planet-profit genomen.

In bijlage 1 is een aantal projecten opgenomen die gedurende de opstelling van dit basisdocument van de ruimtelijke structuurschets genoemd zijn door de ambtelijke werkgroep. Deze lijst bij het vervolg van deze visie als inspiratie worden gebruikt bij de vulling van het uiteindelijke uitvoeringsprogramma.

Om dit uitvoeringsprogramma te kunnen opstellen zullen we eerst met onze externe partners een gezamenlijke en integrale ruimtelijke economische ambitie 2020 en 2030 moeten opstellen.

Wel hebben wij in onderstaande tabel per ruimtelijk-economische ambitie/randvoorwaarde al één project opgenomen die wij regionaal willen oppakken.

Ruimtelijk-economische ambitie/randvoorwaarde	Programma/project
1. Aantrekkelijk vestigings- en verblijfsklimaat in balans met people, planet en profit	Energy Valley Hart van Brabant
2. Verstedelijking	Intensief beheer bestaande voorraad woningbouw en werklocaties
3. Landschapsontwikkeling	Realisering van buitenstedelijke groengebieden
4. Recreatie en toerisme	Uitwerken van het concept Leisure boulevard
5. Bereikbaarheid	Ontwikkeling HOV-netwerk Den Bosch - Waalwijk - Tilburg - Goirle/Hilvarenbeek
6. Positionering in externe netwerken	Ideale Connectie, overige regio's Brabant. B5,
7. Samen, en met een eigen identiteit	Samenwerkingsverbanden met gemeenten 'in de wereld'

8. Vervolg

Dit basisdocument van de ruimtelijke structuurschets (tot 2030) is een eerste stap om een gedragen beeld binnen de regio Hart van Brabant op de agenda te krijgen dat richting geeft aan de regionale ruimtelijk-economische samenwerking en de toekomst van Hart van Brabant.

Om een goede verankering van de visie binnen de Hart van Brabantgemeenten te bewerkstelligen, wordt dit product rond de zomer 2011 ter vaststelling in de acht gemeenteraden voorgelegd.

Tevens wordt deze visie in aanvulling op lopende samenwerkingsprogramma's en vastgestelde agenda's uitgewerkt. Samenwerking met andere partners (andere overheden, bedrijven, onderwijsinstellingen) is van essentieel belang voor het succes van de regionale ontwikkeling.

Dit basisdocument, het eerste gemeentelijke bod in ruimtelijk-economische samenwerking, wordt de komende maanden ter verdere invulling besproken met relevante spelers in het ruimtelijk-economisch domein in de regio Hart van Brabant. Zo zal de visie ook worden besproken in het Regionaal Ruimtelijk Overleg.

Na vaststelling van de visie in de gemeenteraden zal een vervolgfase worden ingezet om tot nadere uitwerking van het programma en bijbehorende projecten te komen (uitvoeringsprogramma en uitvoeringsstrategie). Looptijd, fasering, inzet van middelen en bestuurskracht zijn onderdelen die aan bod zullen komen. De projecten van nationaal en regionaal belang zullen gezamenlijk worden opgepakt. Projecten die met name lokaal van belang zijn, zullen door de afzonderlijke gemeenten/initiatiefnemers worden opgepakt of voortgezet.

Nieuwe arrangementen

Om de visie ook succesvol te kunnen uitvoeren, is het noodzakelijk dat er nagedacht wordt over nieuwe bestuurlijke arrangementen (bijvoorbeeld bestuurlijke duo's als trekker) en financiële arrangementen (verkenning of regionale fondsvorming mogelijk is). Een hernieuwde positionering van de regio vraagt ook om nieuwe vormen van aansturing en implementatie. Dat is een opdracht aan alle Hart van Brabantgemeenten én overige partners. Een mooie uitdaging voor 'Hart van Brabant. Regio van social innovation'!

Bijlage 1. Een aanzet voor regionale projecten

Hieronder zijn de in het begin van het ambtelijk werkproces genoemde 'top 5' projecten per gemeente opgenomen. Het gaat om die projecten die een regionale uitstraling voor water/natuur/landschap, infrastructuur en occupatie kennen. Deze lijst zal dienen ter inspiratie bij de invulling van het regionale uitvoeringsprogramma Hart van Brabant.

Projecten Hart van Brabant : (= huidig ruimtelijk beleid, met een Hart van Brabant belang)

	Water, natuur, landschap	Infrastructuur	Occupatie (wonen, werken, landbouw, toerisme, etc.)
Dongen	<ul style="list-style-type: none"> - Landschapszone tussen gemeente Oosterhout en gemeente Dongen - Donge om Dongen (ecologische verbindingzone) - Ecologische verbindingzone Wilhelminakanaal - Regionale inundatie - Groene strategische randen als buffers met Oosterhout en Tilburg - Cultuurhistorisch waardevolle aspecten versterken 	<ul style="list-style-type: none"> - Loskade/langshaven ter hoogte van Tichelrijt - Fietsnetwerk versterken - Wegverbinding N629 Dongen - Oosterhout 	<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkelen RIMI complex - ontwikkelingszone Wilhelminakanaal - uitbreiding bedrijventerreinen Tichelrijt III en Tichelrijt Zuid - Uitbreiding bedrijventerrein De Wildert - Ontwikkelingszone kantoren - Landbouw: brede grondgebonden ontwikkeling, brede ontwikkeling, glastuinbouw, LOG - Ondersteunen Leisure Boulevard Midden Brabant - Ecopark / energiepark - Versterken detailhandelsvoorziening in centrumgebied - Vrije tijdsvoorzieningen: die aansluiten bij leisureboulevard, nevenactiviteiten agrarische bedrijven, extensieve recreatie, recreatieve routes, diversiteit overnachtingsmogelijkheden
Gilze en Rijen	<ul style="list-style-type: none"> - landschappelijke ontwikkeling buitengebied tbv toerisme/recreatie 		<ul style="list-style-type: none"> - ontwikkeling rondom A58 bij Gilze (Midden Brabant Poort, Nerhoven)
Goirle	<ul style="list-style-type: none"> - Recreatieve Poort - STIKA - Recreatieve fiets- en wandelroutes - Versterking bestaande landgoederenstructuur - Bels Lijntje / EVZ 	<ul style="list-style-type: none"> - - Verbetering ontsluiting Goirle 	<ul style="list-style-type: none"> - Revitalisering bedrijventerrein Tijvoort - IDOP uitvoering - ontwikkeling Ruimte voor Ruimte (Heisteeg, Riel) - woningbouw Boschkens
Hilvarenbeek	<ul style="list-style-type: none"> - Op het gebied van toerisme en recreatie zijn de belangrijkste items: diversiteit, kleinschaligheid, groen/landschap en cultuurhistorie. - De afwaartse beweging van de agrarische sector, die grote gevolgen heeft voor de werkgelegenheid en voor het beheer van het buitengebied 	<ul style="list-style-type: none"> - verbetering OV (vooral voor recreatie) 	<ul style="list-style-type: none"> - uitbreiding verblijfsaccommodatie Beekse Bergen (jungalows) - Op het gebied van toerisme en recreatie zijn de belangrijkste items: diversiteit, kleinschaligheid, groen/landschap en cultuurhistorie. - De afwaartse beweging van de agrarische sector, die grote gevolgen heeft voor de werkgelegenheid en voor het beheer van het buitengebied
Loon op Zand	<ul style="list-style-type: none"> - ecologische verbindingzone Wildertse Arm tussen Tilburg, Dongen en Loon op Zand - stimuleringskader voor groen-blauwe diensten (in 	<ul style="list-style-type: none"> - ontsluiting op N261 - ombouw N261 	<ul style="list-style-type: none"> - uitbouw recreatie Nationaal Park Loonse en Drunense Duinen - ontwikkelingen Efteling - -aansluiting bij Leisure Boulevard - LOG Moerse Dreef - landgoed aan de Van Haestrechtstraat in

	samenwerking met Dongen en Waalwijk)		<p>het noorden van de gemeente en een tweede aan de Kasteellaan in het zuiden van de gemeente.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herziening bestemmingsplan: stimuleren nieuwe economische dragers in het buitengebied, bijvoorbeeld in de vorm van een regeling voor nevenactiviteiten en verbrede landbouwactiviteiten bij agrarische bedrijven - uitbreiding industrieterrein De Kets West II - diverse woningbouwprojecten
Oisterwijk	Positionering, realisatie Groene Woud	<ul style="list-style-type: none"> - N65: in- en uitvoermogelijkheden, ontsluiting kern Oisterwijk, doorstroming - A58 verbreding (voorkomen sluipverkeer Moergestel) - Veiligheid Brabantspoor 	<ul style="list-style-type: none"> - Ontwikkeling KVL terrein (herstructurering): wonen, werken en recreëren, ca. 500 woningen). Proeftuin voor social innovation. - Aansluiting bij Leisure boulevard, waarbij Oisterwijk als een toeristische trekpleister - Ontwikkeling LOGs in Moergestel (Stille Wille en Molenakkers) - Projectlocatie toerisme en recreatie
Tilburg	<ul style="list-style-type: none"> - Moerenburg: westelijke poort Groene Woud - Landgoed de Nieuwe Warande - Tilburg Zuidwest met: de Tilburgse bossen op de kaart, 'het agrarische middengebied' en de Groene Kamer - aanleg blauwe aders - sociale innovatie van het groen in bebouwd gebied (groen beleefbaarder maken) 	<ul style="list-style-type: none"> - Opwaarderen A58 (4*2 systeem, met aansluiting Stappegoor - Verbreding Wilhelminakanaal - externe veiligheid spoor - Spoorse doorsnijdingen barrièrewerking - Opwaardering as N261 incl. HOV as - Realisatie van voorstadhalte Berkel Enschoot (Noordoost woningbouw en natuurontwikkeling en ontlasten van de N65) - Multimodaal Loven (incl. spooraansluiting) 	<ul style="list-style-type: none"> - Leisure Boulevard (als concept) met allerlei ruimtelijke ontwikkelingen (zoals invulling van Spinder Zuid, Nieuwe Warande Noordoost), maar ook een manier van denken. - Stedelijke zone Spoorzone/centrum - Piushaven - Kennisintensieve bedrijvigheid Wijkevoort - kennisintensieve bedrijvigheid Kempenbaan - Noordoost Tilburg: (zie ook bij infra)
Waalwijk	<ul style="list-style-type: none"> - ecologische zone oostzijde Waalwijk - ecologische zone westzijde Maasoever - Binnenpolder Capelle 	<ul style="list-style-type: none"> - Verbreding Sluis - Aanpassing afslagenstructuur A59 (MIRT) - Aanpassing N261 - HOV 	<ul style="list-style-type: none"> - uitbreiding bedrijventerrein Maasoever/Scharlo in Waspik - Uitbreiding woongebied Landgoed Driessen (tot max. 2700 woningen) - Uitbreiding Haventerrein: Haven 8 - Ontwikkeling Hoefsvengebied (woningbouw) - herstructurering centrum - ontwikkeling meubelboulevard - 13. herstructurering bedrijventerreinen/revitalisering havengebied